

ДЕРЖАВНИЦЬКА

ДУП.

ДУМКА

Бут.

Handwritten signature
4

КВАРТАЛЬНИК

1 9 5 1

З М І С Т:

Стор.

М. Орест: Добра і чесноти друзі	2
Н. Полонська-Василенко: Перша державницька праця з історії України	4
М. Б.: Три зустрічі	16
V. Korostovetz: England and the Ukraine	19
Гетьман П. Скоропадський: Українська культурна праця за Гетьманщини 1918 року	27
М. Орест: Герольди ліга	34
” Відповідь	36
” Напис на соняшнім годиннику	36
В. Державин: Чільний поет сучасної української духовости	37
О. Оглоблин: Династична ідея в державницько-політичній дум- ці України-Гетьманщини 17—18 ст.	40
О. Войнаренко: Не гасить Духа Правди	53
Я. Книгар: Хто та як творив нашу державність 1917—1921 рр.?..	59
Резолюції II зїзду УГОА	62

Обкладинка і заставки М. Бутовича

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Річна передплата в ЗДА	\$2.00
Піврічна	1.25
Поодинокє число	0.50

Передплата поза межами ЗДА в краєвій валюті за існуючим курсом.

Редактор: С. Ледянський. Видавництво: „Державницька Думка“.

Адреса Редакції й Адміністрації:

“Derszavnytska Dumka”, P.O. Box 3427, Sta. “O”, Phila. 22, Pa.

Ціна примірника — 50 центів

ДЕРЖАВНИЦЬКА ДУМКА

КВАРТАЛЬНИК
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ,
КУЛЬТУРИ І ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ

Ч. 4

diasporiana.org.ua

1951

ВИДАВНИЦТВО «ДЕРЖАВНИЦЬКА ДУМКА»
ФИЛАДЕЛФІЯ, ПА.

МИХАЙЛО ОРЕСТ

* * *

*Добра і чесноти друзі,
Спраглі заобрійних днів,
Ми споглядаємо в тузі
Пустелю прадідних нив.*

*Могил німі леїони
Кривють безлюдні поля —
І скорбна земля холоне,
І листя ронить гілля.*

*Ніхто бо не справить тризни
На них — ні жона, ні дитя,
Оплаче лиш вітер отчизни
Загиблих мужів життя.*

*Горе країні! Не зміла
Вона від біди заклать,
І захисту їй не вділила
Небес милосердна рать.*

*Але він проб'є — спасенний
Кінець! Бо злочин і жах
Переросли допущенне
В темних і гримних віках.*

*Впаде, впаде Неминуче
На сів нечестивих жмень —
І прийде кара гримуча,
І гнву судного день!*

1944

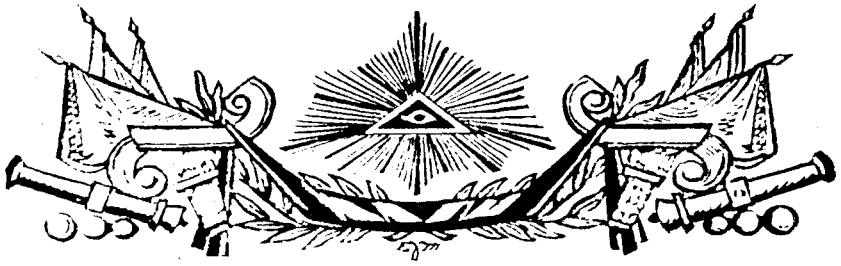

Проф. д-р Степан Томашівський

Проф. Д-р СТЕПАН ТОМАШІВСЬКИЙ

1875—1930

славний український історик і громадський діяч

Н. Полонська-Василенко

Перша державницька праця з історії України

ДО 30-и РІЧЧЯ ВИХОДУ В СВІТ "ІСТОРІЇ УКРАЇНИ"
Д-РА СТ. ТОМАШІВСЬКОГО

Кожен твір відзеркалює добу, в яку він написаний. "Історія України" С. Томашівського з'явилась в ту знаменну добу історії України, коли вся вона від Карпат до предгір'їв Кавказу була охоплена піднесенням та запалом будування своєї власної держави; коли вона переживала світлі надії і тяжкі розчарування; коли за три роки вона пережила стільки, скільки інші народи переживали протягом століття. Це була доба, коли, будуючи своє сучасне й майбутнє, люди з неповторним зацікавленням зверталися до свого минулого і там шукали відповіді на ті питання, які поставила перед ними сучасність і відповіді на які вона не дала. Цю відповідь деякою мірою дав нам історик, громадський діяч і патріот Степан Томашівський в своїй "Історії України".

Українська історіографія першої чверті ХХ ст. закінчила великий цикл свого розвитку і вже зживала народництво, яке досягло свого вершка в творах М. Грушевського. На зміну народницькому рухові, в значній мірі на ґрунті багатющого матеріялу,

Перше видання: „Історія України, Старинні і середні віки“. Львів 1919.
Друге видання: „Історія України. Старинні і середні віки. Укр. Вільн. Університет, Мюнхен, 1948, (Циклостиль).

„Вступ до історії Церкви на Україні“. Записки ЧСВВ, т. IV., Жовква, 1932.
Друге видання „Історія Церкви на Україні“, Філадельфія, (без дати).

зібраного істориками народницького напрямку, і відповідаючи на вимоги, які ставило українське суспільство, прийшов державницький напрям історії України. Блискучими основоположниками цього напрямку, які поклали межу двом добам української історіографії, стали славетні історики, Вячеслав Липинський і Степан Томашівський.

Обидва дослідники велику увагу приділили добі відродження Української державности — добі Хмельниччини, і С. Томашівський в своїх цінних дослідках, які він переважно друкував у Записках Н.Т.Ш., перший оцінив велич Богдана Хмельницького, як державника, не меншого від великого Англійця, Кромвеля. В цій розвідці, я зупиняюся лише на працях С. Томашівського, присвячених добі першої Української Держави.

В своїй “Історії України” проф. С. Томашівський дав нову концепцію історії України. Відкидаючи свідомо соціальний устрій, економіку, культуру, побут, тобто ті елементи, яким відведено було так багато місця в працях М. Грушевського або Д. Багалія, С. Томашівський бере лише одне питання: будування Української Держави і під цим кутом зору розглядає Княжу Добу історії України. З цього не можна робити висновку, що він дає однобічну картину: він майстерно торкається питань політики, церкви, колонізації, але розглядає їх крізь призму **державности**. Ця риса надає найбільш цінних рис праці С. Томашівського.

Доповненням до “Історії України” є інша дуже цікава і цінна праця С. Томашівського, яку друкувалось 13 років пізніш під назвою “Вступ до історії церкви на Україні”. Ця назва надто скромна, бо власне це є історія Церкви на Україні, починаючи від легенди про апостола Андрія та закінчуючи татарською навалою. Не зважаючи на інше завдання, яке стояло перед автором, в цій праці він розглядає питання історії Церкви теж під кутом зору державности й таким чином обидві праці доповнюють і пояснюють одна одну. В дальшому викладі я буду використовувати “Історію Церкви”, оскільки її текст потрібний для доповнення того, що дає “Історія України”.

У стислому вступі, де С. Томашівський дає огляд території України та племен, які залюднювали її в додержавний період, він найбільше зупиняється на готах: “якби Остготська держава . . . була удержалася довший час, була б, мабуть, східня Європа взагалі та Україна зокрема дістала зовсім інший племінно-

культурний вигляд та слідом за цим історія Європи була б пішла цілком іншим шляхом”¹⁾.

В питанні організації Руської Держави С. Томашівський надає велике значення норманському елементові: “. . . германський початок Руської Держави не підпадає сумніву; до самого кінця X ст. Русь робить враження чисто германської держави”²⁾. Роллю норманського елемента він збільшує ще й тим, що відводить йому поважне місце в християнізації Русі: бо в Скандинавії християнство ширилося успішно і серед варягів могло бути чимало християн³⁾.

Стисло, але яскраво, подає він постать Олега, цього овіяного легендами основоположника Київської Держави; це — “. . . могутня історична постать, визначний тип норманського ватажка-вікінга”, з іменем якого звязане не тільки заснування держави, але й створення договору з греками — цієї “найстаршої памятки міжнародного права у східній Європі”⁴⁾. Ігоря ставив він у протилежність Олегові як нездатного полководця та правителя⁵⁾.

В стислій характеристиці княгині Ольги С. Томашівський вводить новий елемент державного життя: релігію. Надто скупий виклад “Історії України” він доповнює в другому своєму творі “Вступі” докладним викладом подій, звязаних з охрещенням Ольги і тут вперше ставить питання про взаємовідносини Київської Держави з Візантією та Заходом, докладно аналізуючи звернення Ольги до Оттона Великого й його невдачу.

Святослав — “останній вікінг чистої крові на київському престолі”, войовничі пляни якого, на думку С. Томашівського, не обмежувалися завойованням Болгарією, а сягали до самого Царгороду⁶⁾. Проте успіхи Святослава були оплачені “тяжкими жертвами: культурним застоєм, розпрямленням державної спіймості, наїздами диких печенігів у візантійській службі”⁷⁾. Цей перший вступний до історії української держави період закінчився смертю Олега та Ярослава. Його називає Томашівський “суто варязьким”. Головні складники державного життя — князі

1) Історія України, ст. 21.

2) Там же, ст. 28.

3) Історія Церкви, ст. 67-68.

4) Історія України, ст. 31.

5) Історія Церкви, ст. 69-72.

6) Історія України, ст. 32.

7) Історія Церкви, ст. 72.

та їх дружина. Війна, грабіж, слава, бенкети, збирання данини — то головні державні чини; сміливість і щедрість князів, хоробрість і вірність дружини — то головні чесноти того часу. Міжнародні взаємини — то обмін товарами в Царгороді⁸⁾). В ті часи робиться велика справа: київські князі об'єднують під своєю владою більшу частину українських земель. Вони накреслюють шлях, яким мусять піти дальші завоювання: південний степ, шлях до Чорного моря, навіть Балкани. Іде швидкий процес асиміляції варязького елемента з словянським, на княжому дворі лунає словянська мова, князь Святослав має вже словянське ім'я.

Володимир стає самодержцем всієї Варяго-руської Держави. Він зміцнює владу князя в підкорених землях та поширює владу на землі ближчих сусідів. Як мудрий володар, Володимир не шукає військової слави; він переслідує в походах далекосяглу мету: походи на ляхів, на дулібські та хорватські міста Перемишль, Белз, Червен, які відкривали шлях на захід і забезпечували Україну сіллю; довіз соли з Чорного моря став надто складним через захоплення степів печенігами. Він об'єднує в одну державу всі українські племена і створює найбільшу в Європі державу, що займала площу біля 800,000 кв. км.⁹⁾). В цій величезній державі створюється єдинодержавна влада князя. В діяльності Володимира кардинальне місце відводиться його церковній політиці.

Надаючи епохальне значення хрещенню України не тільки для неї, а разом і для цілої східної Європи, С. Томашівський вважає, що Володимир зробив чимало помилок: він зрікся південної політики — дальшого опанування степу й оволодіння Кримом, бо віддав Корсунь Візантії за руку царівни. Але Візантія не стала союзником Києва; в її інтересах було не допускати Українську Державу до моря. З другого боку, хитання між заходом та Візантією, характерне для Ольги та Ярополка, Володимир розв'язав на користь Візантійської церкви. Але візантійська культура прийшла на Русь не в чистій формі, а “в лихій копії”, саме болгарській. Цьому питанню — зв'язкам культурним, політичним та церковним С. Томашівський приділяє багато уваги в “Історії церкви”¹⁰⁾, і це є одним з цінніших розділів цієї

8) Історія України, ст. 34.

9) Там же, ст. 37.

10) Історія України, ст. 35-39. В “Історії Церкви” С. Томашівський додає, що за часів до Володимира характерною прикметою церковної політики Київської

книги¹¹). “Одноцільна руська церква, разом з старо-болгарською мовою, стала тепер сильним спійлом, що спюював ці племена, сильніше навіть як сама державна спільнота”, що дуже рано після Володимира перестала бути якою небудь творчою силою¹²). За те все по віках заплатив український народ утратою політичної і національної самостійності.

Історик-державник С. Томашівський чітко і виразно проводить свою ідею через всі часи будування держави: він високо ставить Володимира, який об'єднав всю державу, і не закидає йому злочинів у відношенні до Ярополка і Рогволода полоцького; але він вважає, що в “методі управи державою не піднісся Володимир над традиційною системою” — і порядок розподілу земель між синами дав свої шкідливі наслідки за його життя, і викликав те, що “відповідало духові часу і культурному розвитку промадянства . . . — ніж був доповненням і коректором недостаточного права”¹³).

С. Томашівський ставиться до Святополка не як до “окаянного” злодія, який підняв руку на братів, а як до володаря, який, подібно до інших сучасників, за допомогою ножа, прагнув створити єдиноподержавну владу. Не зважаючи на зв'язок з Візантією, він зазнав поразки: “переможцям даруються такі злочини; невдачникам Святополкові надано з поклоном перед щасливим Ярославом, ім'я “Окаянного”¹⁴).

Цей погляд С. Томашівського цілком збігається з думками В. Липинського. В Святополкові він бачить “першого українця” серед наших князів; свої пляни хотів він здійснити за допомогою місцевих сил, а не варяжських; помилкою його було звернення по допомогу до поляків, і “своєю помилкою утруднив шлях всім своїм пізнішим політичним спадкоємцям”... “Од ворожих Римові книжників тодішніх одержав він прізвисьце “Окаянного” тоді, коли його суперник Ярослав перейшов до історії, завдяки тим же самим книжникам, з назвою “Мудрого”. На нещастя України “мудрий” Ярослав перемогу над “Окаянним” братом і здобуття Києва завдячував пасивності місцевих українських мас і . . .

Руси були хитання між поганством і християнством всередині і між Візантією та Рямом — назовні (ст. 74).

¹¹) Історія Церкви, ст. 75-89.

¹²) Історія України, ст. 39.

¹³) Історія України, ст. 40.

¹⁴) Історія України, ст. 42.

новгородським та ново-найнятим на півочі дружинам варяжським”¹⁵).

Характеристика С. Томашівського не така сувора: він визнає, що останні 25 років панування Ярослава — “верх розквіту і могутности варяго-руської держави... Імя Руси поширюється що раз далі, спільна державна організація, спільні закони і спільна релігія, церква і письменство затирали щораз більше племінні расові окремішності поодиноких земель і прямували до того, щоб створити одну націю в одній державі”¹⁶).

Правління Ярослава було добою найбільшого блиску Київської Держави в цілій Європі, він користався найбільшою пошаною і снував пляни утворення світової імперії. Політичні союзи і шлюби з членами родини Ярослава високо цінилися в Європі і звязували Київ з різними країнами. Похід на Візантію 1043 р. закінчився невдачею. Можливо, наслідком цього з’явилося прагнення Ярослава створити незалежну від Візантії церкву; так всупереч волі Царгорода на митрополичій катедрі засів українець, Іларіон.

С. Томашівський робить підсумки майже двохсотлітньої історії України. Не зважаючи на ряд великих походів на Чорне та Каспійське моря, на Балкани та Кавказ, Київські князі не спромоглися стати твердо на півдні; знищення хозарської держави Святославом відкрило шлях азійським кочовикам: українська людність не була в силі перейти лісові межі й колонізація її пішла на північний схід; хрещення Руси потягло вплив Візантії та Болгарії, що викликало відчуження від Заходу. “Одноцільна руська держава й церква були тою основою, на котрій завойовані і злучені східньо-словянські племена мали злитися в одне національне і культурне тіло під одним іменем “Русь”; одначе вже появилися нові сили, що вели до індивідуалізації головних гео- та етнополітичних одиниць”¹⁷).

Власне з Ярославом закінчилася доба блиску Київської Держави. Почалася боротьба родового принципу-сеніорату, який підтримував ідею державної чи національно-політичної єдності, як довго землі тяготіли до Києва і князі, переходячи з одної во-

15) Вячеслав Липинський. “Релігія і церква в історії України”, Філадельфія, 1925, ст. 44.

16) Історія України, ст. 44.

17) Історія України, ст. 45.

лости до другої, кружляли довкола золотого великокняжого стола, мов планети коло сонця¹⁸). Протилежним принципом був вітчизинний, який виходив з засади, що волость батька мусить перейти до його синів. Боротьба між “доосереднім родовим і відосереднім вітчизинним” принципами мала наслідком те, що “Руська Земля” втратила право називатися державою. Вона стала тільки історично-географічним поняттям¹⁹).

Томашівський стежить за цим процесом розкладу Київської Держави; важливим моментом було князювання першого сеньора, Ізяслава I; докладніше викладено ці події в “Історії Церкви”, де Томашівський докладно і мальовничо подає всі гіркі перипетії в житті великого князя Київського, примушеного двічі тікати з Києва. Він подає характерне для того часу звернення Ізяслава по допомогу до Заходу: спочатку до Болеслава польського, потім до Генриха IV і, нарешті, до його противника, папи Григорія VII. Він звертає увагу на те, що це звернення не вплинуло негативно на ставлення до Ізяслава на Русі, не зважаючи на те, що минуло вже понад 20 років після розділення церков²⁰).

Трагічну смерть Ізяслава I глибоко переживали кияни, забуваючи те лихо, яке мали через нього: “Плакав по ньому весь нарід, так що серед великого плачу й голосіння не можна було чути співу. . . . Ізяслав був муж гарний лицем, великий тілом і незлобний норовом; любив правду і ненавидів кривди; не було в ньому ні підступу, ні хитрощів; за зло не віддавав злом” — такими теплими словами писав про Ізяслава літопис. Сам С. Томашівський не ідеалізував Ізяслава: ні як політик, ні як полководець він не виявив талантив, але був вищий за своїх братів, а головне за Святослава та Всеволода, які “заступали протикиївський східній напрям політичної думки; одним словом, невдача Ізяслава в його політичних і церковних змаганнях була одночасно й невдачею Києва й усіх українських земель руської держави²¹). Любецький зїзд 1097 р. замість ідеї Ярослава “блюсти землю руськую”, санкціонував поділ Руси на окремі землі.

З великою увагою С. Томашівський не минає нічого, щоб накреслити ті постаті князів, що прагнули знов об’єднати Русь, поновити велич Київської Держави, встановити єдиновладдя.

18) Історія України, ст. 46.

19) Історія України, ст. 47.

20) Історія Церкви, ст. 124-136.

21) Історія Церкви, ст. 132-133.

Він дає мальовничий образ Володимира Мономаха, найбільш популярного й впливового князя. “Між його прикметами особливо помітна його чимала, як на ті часи, гуманність, вона знайшла свій вислів також у законодавстві”²²). Проте й він, не зважаючи на все бажання, не міг поновити єдиновладдя, яке було за Володимира та Ярослава; хоч “загалом справедливий — на цім становищі виявив доволі безоглядності”. Замітно при цьому, що у відношенні князів до Мономаха почав вироблятися рід васальної залежності в західньо-європейській формі”²³). Мономах намагався створити новий вид об’єднання Русі під владою “мономахова племена”, але нова династія була нездатна об’єднати всі землі; до того дальший процес індивідуалізації поодиноких земель захопив і саму нову династію: вона розпалася на окремі лінії Ізяславичів волинських і Ростиславичів смоленських, які вели боротьбу за Київ. Лише руська церква залишалася в незмінній формі: вона була сурогатом державности”²⁴).

У цю сумну добу С. Томашівський відзначає двох великих князів київських: Мстислава I, що на короткий час об’єднав майже всю Русь, крім Чернігівщини та Галичини і “йшов слідами батька”, Володимира Мономаха, та його сина Ізяслава II.

Цей князь є улюблена постать С. Томашівського. Зраджуючи своїй манірі, він дає яскраво змальований образ цього князя. “Енергійний, хоробрий і лицарський, людяний, привітний і щедрий, — викликав він у сучасників подив і прихильність; як визначний полководець, здобував велике прив’язання дружини і полків, любив, щоб його називали царем”²⁵). Він цитує літописця, з приводу його похорон, коли “плакала вся Руська земля і всі чорні клобуки, як по царю і пану своєму, більше як по батькові, бо він був чесний, благородний, христолюбивий і славний”. Описуючи боротьбу Ізяслава з Юрієм Довгоруком за Київ, С. Томашівський підкреслює, як з ентузіазмом зустрічали Ізяслава кияни. Прагнучи створити незалежну державу, Ізяслав II розірвав залежність церкви від Царгороду, і за прикладом Ярослава, наказав обрати митрополита українця. Так посів митрополичий стіл Клим Смолятич²⁶).

22) Історія України, ст. 60.

23) Історія України, ст. 59.

24) Історія України, ст. 58.

25) Історія України, ст. 66.

26) Історія України, ст. 68.

Все правління Ізяслава II пройшло в боротьбі за Київ з Юрієм Довгоруком: “То був вершок пристрасти для чести володіти Києвом й одночасно критичний момент його політичної вартости”²⁷⁾. Як протилежність Ізяслава II, малює С. Томашівський Юрія Довгорука: “Не зважаючи на те, що Юрій був сином Володимира Мономаха, в той час як Ізяслав II, наче скристалізував у собі найкращі прикмети українського князя, Юрій засвоїв ідеологію Ростово-Суздальської Русі; “був непривітний, захланий і скупий, схильний до жорстокости і неліцарський”²⁸⁾. В обох типах сконцентрувався історичний українсько-московський анатагонізм в змаганні заволодіти Києвом. Наче передбачаючи наступну боротьбу, кияни вже тоді поставилися з ненавистю до Юрія і навіть приневолили суздальців покинути Київ після смерти Юрія.

З цього часу починається вікова боротьба за Київ між Мстиславичами і Юрієвичами, Україною та Москвою²⁹⁾.

Чудова по своїй стислості характеристика занепаду державної влади у Києві: підрахунок на кількох рядках, який замінює “непроглядний ліс імен і походів” за 100 років — 1146-1246. Статистика князів і князювань: 47 князювань, 24 князів; один князював 7 разів, п’ять по 3, вісім по 2 рази; одно найдовше князювання — 13 років, одно — 6, два по 5, одно — 4, трое по 3, семеро по 2 і трицять п’ять 1 рік, або менше³⁰⁾.

Накресливши зміцнення Ростово-Суздальського князівства, з його прагненням перебрати на себе перевагу на Русі, С. Томашівський переходить до історії першої Української Держави, якою він вважає Галицько-Волинське князівство. Він дає блискучу характеристику Великого Романа, що об’єднав, крім Чернігівщини, всі українські землі. Він підкреслює український характер нової державної організації супроти панрусизму суздальсько-московського князівства. Роман-самодержець і цар всієї України, творець першої національної Української Держави і значення його для історії України величезне. В цьому розділі С. Томашівський відступає від своєї схеми і дає прекрасну аналізу соціальних відношень в Галичині³¹⁾.

27) Історія України, ст. 71.

28) Історія України, ст. 67.

29) Історія України, ст. 72.

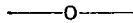
30) Історія України, ст. 72.

31) Історія України, ст. 82.

Мальовничо подає він добу короля Данила, його політику відносно татар та заходу і малює його як одного з “найідеальніших постатей української історії: розумний, лицарський, культурний і гуманний, при цім енергійний”, каже він: “невдачі його не зменшують його політичної вартости, бо проходилося діяти в незвичайно трудних обставинах, тяжчих, як мав його батько. Проте dokonав він великого діла, відновивши і удержавши першу Загально-українську Державу”³²).

Стисло, але чітко характеризує він останніх князів України. Торкаючись загибелі останнього князя, Юрія II Болеслава, проф. Томашівський пише: “так легкодушно самі українці збурили свою національну державність. На опорожнену політично українську землю кинулися тепер сусіди”³³). На жаль, такий референ можна додати не тільки до доби Юрія II.!

Цікаві останні рядки, присвячені Західньо-Українській Державі: “Тільки сьогодні можемо оцінити по заслугі історичну вагу першої Української Держави і всю шкоду від її упадку. Була це перша чисто українська політична організація, яка у хвили найбільшої могутности обіймала 9/10, а під кінець існування 3/4 залюднених просторів України. Вона охоронила Україну від передчасного поневолення й асиміляції з боку Польщі, розриваючи династичні і церковні зв'язки з Московщиною . . . відкриваючи західньо-європейській культурі вступ на наші землі. Вона вплинула на переображення односторонньої і виключної культури візантійської та на охорону європейського духа від такого проникнення монгольськими впливами, як це сталося в Московщині. . . Одним словом, без української державности XIII-XIV вв. годі уявити собі сучасну нам національно-політичну і культурну, вчасті й язикову самостійність України серед слов'ян”.

Такі були головні віхи, що намітив в історії Української державности княжої доби С. Томашівський. Рік за роком, етап за етапом досліджував він процес зміцнення та занепаду Української Держави, і разом з нею Української Церкви, яка з самого початку була нерозривно, тісно звязана з нею. Держава і Церква — дороговказ, яким веде він своє оповідання. Не подає він Україну одірваною від життя Західньої Європи; навпаки, не зважаючи на стислий виклад, С. Томашівський не обминає стосун-

³²) Історія України, ст. 82.

³³) Історія України, ст. 103.

ків України з західньою Європою; він згадує шлюби, союзи, коаліції, які свідчать, що події над Дніпром знаходили відгук в Німеччині, Франції, Угорщині, Польщі; що до татарської навали Україна була поважним чинником європейської політики. Серед цінних властивостей автора треба згадати яскраву, кольоритну мову, предільно чітку та стислу, як рівнож соковиті мальовничі характеристики діячів. Часто читач докоряє авторові за цю стислість, бо хотів би більше матеріялу, ширших характеристик доби, але ця стислість, ця сконденсованість уваги тільки на державницьких питаннях дає можливість яскравіше подати історію Української Держави.

Тридцять років, з'окрема таких, які пережив український нарід — це великий термін для історичної праці. Нові досліді, скеровані істориками різних національностей на княжу добу історії України, звичайно, додали деякі нові деталі, по-новому висвітлили ті або інші факти. Але значення праці С. Томашівського залишається непохитним, і вона ввійде в українську історіографію, як ПЕРША ПРАЦЯ ДЕРЖАВНИЦЬКОГО НАПРЯМКУ, яка започаткувала новий шлях дослідження княжої доби Історії України.

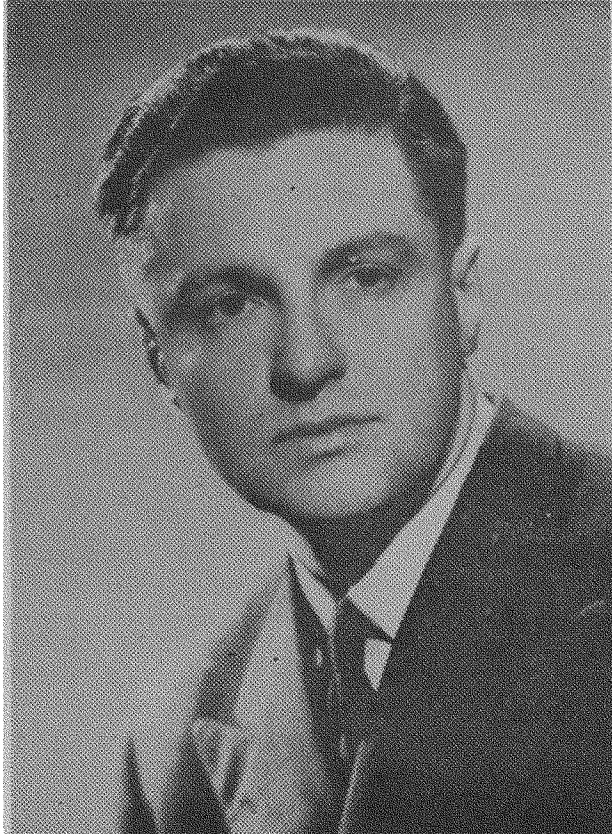

Доба наша, піднімаючись на висоти духової напруги, іншими очима бачить теж минулу Україну, ніж це бачили кількадесять літ тому. Те, що губилося у тумані плебейських наук, обрисом гордого замку підноситься тепер над ним. Бачимо тепер наше минуле в його гостроті, натужі й величі, чуємо його близькість і його непереможний тиск, його заповіт, як чуєте глибоке тло, звучить для гострого наказу сучасності і остаточно з нею утотожнюється.

О л е г О л ь ж и ч

*„Де починається шукання правди, там все зачинається життя.
Як тільки кінчиться шукання правди, кінчиться життя“*

Д ж о н Р е с к і н

В День св. Пророка Даниїла

30. XII. 1951 р.

довгих літ життя, енергій і витривалости

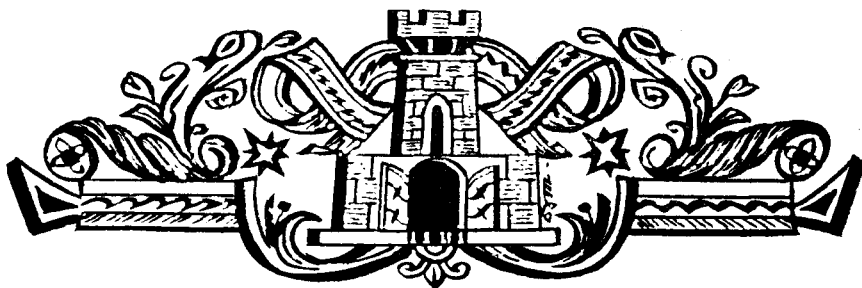
Його Світлості ЯВН. Гетьманичеві

Д А Н И Л О В І

бажають

редакція і читачі

„Державницької Думки“

М. Б.

Три зустрічі

I.

1918 рік. Використовуючи коротку відпустку з далекого північного кордону України, відвідав я рідний Київ. Одного дня стояла нас група військових на розі Володимирської та Фундуклівської і обговорювали якусь чергову новину, яких тоді було досить. Нараз бачимо, що з боку Хрещатика вгору по Фундуклівській наближається група вершників. Ми звернули увагу, що військові, що йшли хідниками “витягувались” і віддавали честь цій групі. Поруч з старшиною-конвоїром їхав юнак років 14-15, а позад декілька козаків гетьманського конвою. І ми віддали честь. Юнак з цікавістю нас розглядав. Мабуть його уяву притяг наш військовий одяг, відмінний від того, що його мав київський військовий гарнізон.

Коли вершники відіхали, один з старшин, що служив у Києві, сказав нам: — Це поїхав Гетьманич.

II.

1927-ий рік. В Українському Науковому Інституті в Берліні одного вечора мав відбутися черговий публічний відчит проф. Таубе про походження нашого Тризуба.

Гості, поділившись на невеличкі гуртки, говорили між собою. На каналі сидів М. Порш і з властивою йому безцеремонністю лайав гетьманців. Поруч з ним невеличкий на зріст О. Назарук мовчки дивився на нього збоку, як лікар дивиться на безнадійно хворого. Тоді було вже всім відомо, що Порш працює в совет-

ському торгпредстві. За хвилину студенти принесли в кріслі хворого Липинського. Чекали Гетьмана.

Нараз заля притихла, і увійшов Гетьман, а з ним стрункий юнак, майже одного з ним росту. Гарний, з високим чолом та кучерявим каштановим чубом. Це був Гетьманич.

В ті часи він брав активну участь в українському студентському життю, був головою студентської організації “Дніпро” та членом клубу ім. Липинського. Часто він приїздив до студентського гуртожитку, яким опікувалась пані Гетьманова. Тоді якраз ходили чутки, що Гетьман має намір запропонувати синові на його вільне рішення перебрати по ньому провід гетьманським ділом. Природньо, що ми з інтересом придивлялись до того, хто мав перебрати Гетьманську Справу до своїх рук.

В той час Гетьманич був людиною досить мовчазною. Він більше слухав і придивлявся, ніж висловлював свої думки. Мабуть спостерігав людей, вивчав їх. Перше враження було таке, що Гетьманич дуже скромний. Але було відомо, що він знає своє місце і любить, щоб люди коло нього також знали своє. В зносинах з людьми Гетьманич був товариський і простий.

III.

Нарешті, 1948 рік, Баварія, місто Н.

Він ішов в товаристві небіжчика полк. Євтимовича. Євтимович за своєю звичкою зустрів мене якимсь жартом...

Перше, що вразило мене при цій новій зустрічі з Гетьманичем — це його подібність до Батька. Обличчя, голос, маніра говорити, рухи і ціла постать нагадували Небіжчика-Гетьмана. У Гетьманича-юнака такої виразної подібності не було. Це перше те “нове”, що кидалося в вічі...

Дві повних доби тривали справи і за цей час довелось спостерегти багато цікавих і для мене зовсім нових рис в особі Гетьманича. Від колишнього юнака мало що лишилось, хіба веселий вираз очей, коли пригадувались ті чи інші епізоди з студентського безтурботного життя. Тепер це був МУЖ в повному розквіті духових і фізичних сил. Твердою і вправною рукою вів він роботу, майстерно зрізаючи кути. Кожну справу zakresлював широко і ґрунтовно. Сміло йшов на співпрацю з усім патріотичним українським громадянством.

За ці два дні багато українських людей побувало в Н. Вістка, що в цій околиці перебуває Гетьманич, блискавкою облетіла

край. І ініціативні люди хотіли його побачити. Декого з них я знав особисто і цілком підставово був переконаний, що вони приїхали з хитренькою надією використати щось для сенсації. Ріжне ж оповідали!

Після відвідин Гетьманича говорив я з деким з них. Всі без винятку були захоплені ним. І я задавав собі питання: в чім річ? В чому сила того чару? Адже ж серед українських людей, що займають визначні місця в нашому громадському чи політичному житті багато є гарних і розумних, але чому вони не мають такого успіху як має він, Гетьманич Данило?

Частинно успіх Гетьманича серед наших людей можна пояснити ореолом Батька-Гетьмана, що жив і діяв на наших очах і в наш час.

Частинно той успіх залежить від того, що українська людина з природи своєї вроджений монархіст і те стихійне ірраціональне чуття при зустрічі Гетьманича рве всі греблі, що їх повсякчас будують в душах українських людей свої і чужі вороги.

Та головне джерело сили чару лежить в ньому самому. Гетьманич—яскрава, сильна і кольоритна індивідуальність. Коли до цього додати вроджену маєстатичність, політичний такт і фізичні якості, то все це разом творить те, що Гетьманичем горді не тільки гетьманці, а все українське громадянство, що може вільно висловлювати свої думки і почування.

Демократія тутешня, якої носієм у першу чергу являється елемент англо-саксонський, може найбільш державно вихований у світі — ґрунтовно різнитися від нашої української демократії, натівосвітченої, розгнущаної, нездисциплінованої й безтрадиційної демократії, яка у великій мірі винна в тому, що Держава українська в недавньому минулому завалилася.

Тутешня демократія творча, бо вміє визнавати постійний авторитет, наша ж демократія кожний авторитет поборює, продовжуючи й відповлюючи нашу отаманію. Д. С к о р о п а д с ь к и й

З пустого крику про „ловну“ свободу може бути тільки — повна руйна. О. Н а з а р у к

Dr. V. Korostovetz.

ENGLAND AND THE UKRAINE

When about thirty years ago I came and settled in England I often came across the same question: "Are you a Russian, white or red?" To my answer "No", this was always followed by: "Are you a Pole, white or red?" and then when my answer was: "No, I am not," came: "Then what are you? A Ukrainian, and what is it?" When I tried to explain, the usual remark came: "I see, you are a South Russian, a Russian I mean." Feeling exasperated I retorted: "You being a German will not understand the difference." The protest that they were not German, brought on my part the remark: "Being Anglo-Saxon as the Germans are, I see no difference."

Aroused in this manner the English mind started thinking and understood. And no wonder. On the one hand the English are essentially conservative and they tend to follow their wise saying: "Mind your own business." And indeed I have met many rank and file Englishmen who would have a full and detailed knowledge of their distant and remote Colonies and Dominions and at the same time practically no knowledge at all of their next door neighbors such as Belgium, Holland and Luxemburg, unless he or one of his close friends and compatriots

Від редакції: З огляду на те, що „Державницька Думка“ надсилається в англійські, американські і канадійські університетські бібліотеки, видавництва і редакції поодиноких періодичних видань, вважали ми за потрібне пошукати статтю, що інформує чужинців про Україну з державницьких позицій, надрукувати в англійській мові. Американцям і канадійцям українського походження не справлятиме жодних труднощів ознайомитись з її змістом. А перед читачами з нової еміграції, які не знають англійської мови, просимо вибачення і зазначаємо при тому, що друкування матеріалів у чужих мовах на наших сторінках в майбутньому буде рідкісним винятком, а не правилом.

had some business transactions with these countries. Otherwise he is hardly interested in knowing or studying them. On the other hand those who had a purely academic interest were few and in questions concerning for instance the Ukraine got their information mainly from Polish and Russian emigrees with whom they had at times daily contacts. These obviously tried to convince them that the Ukrainians as a nation do not exist, that they are "Russians" and that those who call themselves "Ukrainians" are simply subversive agents of foreign countries, chiefly of Germany; that they are traitors to the "one and indivisible Russia" so one should be on one's guard with them. The Poles would on their part say, that those in Poland are but Ruthenians, a primitive race which lives in Polish territories; they have no culture of their own and therefore their country is rightly called "Little Poland" etc.; their so-called "culture" does not extend, so they said, beyond good dancing, singing and colored embroideries, but even this culture was not of Ukrainian origin.

It is obvious that in their attitude towards the Ukrainians there was between the Russian emigrants—whether monarchist, liberal or left wing—and the Poles of all denominations a sort of "tacitu concensu": "you keep your Ukrainians down and we shall do the same with ours."

It should be noted that before this second World War the small contingent of Ukrainians, mainly manual workers, living in and around Manchester were hardly in the position to give the British public true facts about our country. Most of them came to the United Kingdom more than thirty years ago as a non-political emigration and could not speak about the Ukrainian national struggle in the old country from first hand experience.

However, with the time, the happenings in Europe brought to the notice of few Englishmen at first and to an increasing number later the elements of the Ukrainian problem. Together with a group of friends we started spreading knowledge amongst the English about the Ukraine by means of written and spoken word.

We published a magazine, "The Investigator," which was supported by a number of influential English people. As a result every member of the House of Commons and of the House of Lords and many other people of importance received regularly their copy of the "Investigator." My very numerous lectures at all sorts of Scientific Institutions and Clubs hammered their way through a wall of ignorance and pernicious anti-Ukrainian propoganda of the Russians, white, pink, or red and Poles of all denominations. However, gradually, both had to take notice of our slow but nevertheless definite progress.

I felt it my duty to point out to the British people that the Ukrainian problem as a whole presents great potentialities, and growing at that, in matters pertaining to Eastern Europe. Thereby I was not tired to stress the fact that the inborn and characteristic feature of the Ukrainians in their majority is conservatism, which always from time immemorial to our days found expression in a state having the form of Princedom or of a Hetman State. To speak to the English people on these lines was the more easy because they themselves in their essence tend towards conservatism which, basically, finds expression in the whole structure of the British Empire, held together by the Crown and the person of the King.

The English people think in a practical way and always judge events by facts. It could certainly not escape their attention that during the seven months of its rule the Hetman Government of 1918 succeeded, in spite of terrific odds, to organize a genuine state within a definite framework; that during this period the finances of the country were put in order and the wheels of the national economy started to turn smoothly; that the whole of the Ukraine was covered with a net of secondary and primary schools and that two Universities, an Academy of Science were founded; finally that the Hetman Government succeeded in establishing far-reaching contacts in its foreign policy and also laid down the foundations and cadres of a future Ukrainian Army.

All this certainly proved to the English mind that the Hetman State has deep roots in the life of the Ukrainian Nation and is closely tied up with its national tradition.

I would like to add that for the English a matter of particular interest was the agrarian reform which was being prepared by the Hetman Government. Having themselves often to deal with all sorts of problems,—whether technical or social—connected with agriculture within their own Empire, they noted with satisfaction that in the Hetman State the principle of private property was fully recognized as constituting the backbone of the Nation and that everything was being done to organize the class of Ukrainian farmers and to give it new impetus and strength. The English were certainly aware of the role played in 1918 and later by the Ukrainian left-wing intelligentsia: being completely “declasses” and devoid of any real and deep roots within the Ukrainian Nation, these people, swept up to the summit of political power (of this many parallelisms can be traced in the history of other people) by the turmoil of revolution, showed themselves completely incapable of facing realities and throug their flirting with marxist theory and praxis, their methodical undermining of the internal structure of the Ukrain-

ian farming class and—last but not the least—of the Ukrainian Army, they prepared and brought about the downfall of the Hetmanship and soon after that of the Ukrainian State as such.

I would like to add that the English who gave themselves the trouble to study thoroughly the recent Ukrainian history, soon found out that it was not the Hetman Government who invited the Germans to come to the Ukraine, but the preceding Government of the Central Rada, which by this act gave proof of its inherent weakness and lack of faith in the internal forces of resistance of the Ukrainian people. In this connection it may be of interest to note the opinions expressed by Prof. E. W. Carr whose books on history have become standard books at many schools and Universities in England. He characterized for instance Petlura as “a self-made man, who tried many trades, journalism being the most recent.” He calls him also an “energetic adventurer.” As regards the general trend of Ukrainian history and particularly the modern Ukrainian political revival, which unfortunately was so often influenced by all sorts of left wing and basically destructive ideologies, professor Carr notes “that the inherent tendency of the Ukrainian National Movement facing superior Russian power was always to place itself under foreign patronage.”

The implications of all this for the inquisitive mind of English students of the last 35 years of Ukrainian history are clear: the Hetman and his Government genuinely fought and worked for the Ukrainian State trying to organize it on modern lines, but based on solid foundations of Ukrainian national tradition. The heritage they took over from the socialistically minded Central Rada was exceedingly heavy. On the one hand it was necessary to build up from scratch the whole national economy and administration on clear and healthy lines based on respect of private property and law. On the other hand it was impossible to disregard the presence of the German and Austrian occupying armies, practically invited, as already stated, by the previous Ukrainian Government. Under these conditions the admirable efforts of the Hetman and his Government to organize if only the cadres and a nucleus of the future Ukrainian army, against a very outspoken German and Austrian opposition, acquire special significance.

This was, generally speaking, the attitude of all thinking Englishmen towards the Ukrainian question after the first World War. We have certainly succeeded in finding many friends in this country, who had full understanding of our past history as well as for the aspirations and endeavors of the modern Ukrainian national movement. However, there were still quite considerable numbers of those with whom it was

possible to detect a certain undertone of suspicion that the whole Ukrainian national renaissance was in its essence not hundred percent self-supporting but artificially inflated by the Germans with the aim of making it subservient to their expansionists plans in Eastern Europe.

That the Germans *were* actively interested in the Ukrainian question is certainly past history and no serious student of Eastern problems between the two World Wars will deny it. However, the implication certainly is that it *was worthwhile* to be interested in the Ukrainian question because it had its own, quite definite intrinsic value.

As a result of the Second World War many changes of the greatest magnitude have taken place. As new clouds are beginning to gather again over the war-weary humanity, torn asunder by the Iron Curtain, it is undeniable that in the Western mind the Ukrainian question begins to acquire more and more the aspect of an important *political* factor in Eastern Europe. I have all reasons to believe that particularly in this country the significance of our problem is being more and more recognized and all its implications in the domain of international relations are therefore carefully and thoroughly studied. This certainly applies to Parliamentary circles where we have a number of friends who are actively supporting us. And it is certainly of the greatest importance that our National Cause should be presented by experienced and expert hands in this high Institution where the principles of the British foreign policy are being laid down and shaped.

In this connection it is interesting to note certain differences of approach to the Ukrainian problem between the Laborites and the Conservatives. Whereas the former tend towards considering, for instance, the Ukrainian emigration in this country purely as a labor force—to be earlier or later assimilated—and the Ukrainian problem, as presented by some left-wing Ukrainian elements in England, as a favorable field for experimenting on the lines of all sorts of Second Internationals, the Conservatives on their part, with their greater sense of realities in international affairs, recognize much more the political character of the Ukrainian emigration in the light of the Ukrainian national renaissance as a whole. They are certainly also more acutely aware of the potentialities of the Ukrainian problem in the East.

In making the above statements I certainly do not mean that *all* Labor people think like that and that *all* Conservatives approach the Ukrainian and with it the whole Eastern problem as described. But I do maintain that these tendencies and differences are clearly noticeable in the political thinking of these two powerful British political groups.

I would like to add that the Conservatives with their healthy instinct for noticing what is politically sound and what is not, have long detected the difference between the Ukrainian Hetamnist and Nationalists—in the wide sense of the word—and the Ukrainian Socialists. Whereas the first two define their aspirations as regards a Ukrainian National and Independent State in quite a definite and clear-cut way, the second are often much more vague and tend towards diluting the essence of the whole question by all sorts of considerations moving on the lines of “brotherhood with fellow socialists of other countries,” Federal Union etc., the deep-lying reason for which is basically lack of faith in the strength of the Ukrainian Nation as such.

I deem it appropriate to say here a few words about the work of our Ukrainian countrymen in the United Kingdom. In the history of the Ukrainian emigration it is the first time that such great numbers of our people have come in intimate contact with the Anglo-Saxon world. This is of the greatest importance for the future development of Anglo-Ukrainian relations. In a way every Ukrainian here is an ambassador of his country and I am proud to say that the greatest majority of them have fulfilled their task to the limit of their knowledge and abilities. First of all the Ukrainians in this country have shown that they are an essentially nationally minded and patriotic community (and there are about 35 thousand of them!) and that they have a definite sense and ability for organization. The creation and the present expansion of the Association of Ukrainians in Great Britain (SUB) of which H. H. Hetmanysh Danylo is the Honorary Chairman, is a convincing proof of it. Secondly they have shown—and continue to demonstrate by their everyday work—that they know how to honor the obligations they have freely entered into with their employers. Their record as conscientious workers is excellent and this has been recognized by the authorities.

Particular praise is due to the Ukrainian Youth in this country which by their discipline in their work in the factories, agriculture or mines and by their vigorous and patriotic bearing in all matters pertaining to their activities in our Ukrainian organizations have definitely contributed to strengthening our position as *Ukrainians* in this country.

Our emigration here has also inherent weaknesses. One of the main is the lack of sufficient numbers of highly qualified intelligentsia with good knowledge of the English language and experience for work in the foreign-political domain. It is not at all excluded that in some more or less distant future the presence of such national workers will be of vital importance for presenting our Cause in this country in its

correct perspective. It is therefore to be hoped that some answer shall be found to remedy these shortcomings. But even with the present forces at our disposal much can be done.

I am firmly convinced that with combined efforts of our countrymen already in this country and with a certain new influx of intellectual forces the ice shall be finally broken also in the purely political domain. In order to be understood by the people of this great democracy it is essential that our people themselves understand the spirit and the internal structure of a modern democratic State and especially such as the United Kingdom, where the Monarchy symbolizes the idea of national unity, continuity of power and at the same time is the guarantor of all the individual freedoms granted by the constitution. The internal workings of such a state based in its essence on the respect of the individual as well as national tradition is certainly much more complicated and intricate than those of a totalitarian state, where the human being counts very little if at all. Basically there is a great decentralization of power and influence in this country and it takes quite a long time to find out the people who really matter. Accordingly our methods of spreading knowledge about our country and our national aims and aspirations should be adapted to these characteristics of British life and be on an appropriately high level. Every over-simplification (as is possible in a totalitarian state) could easily have here a reverse effect.

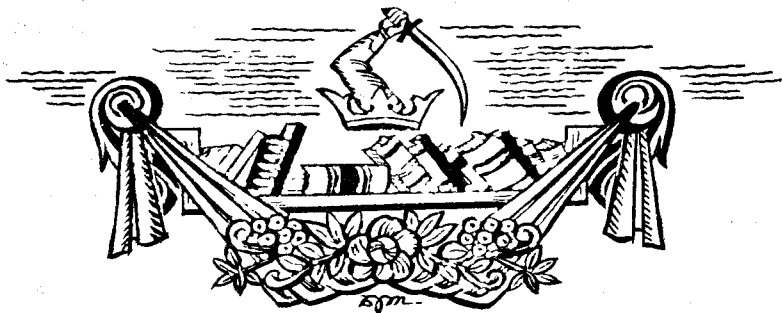
In closing these few remarks I would like to say that we have every chance in finding understandings among the British people. They themselves know what freedom means and therefore will understand us who aspire to achieve the same in the Ukraine. But when presenting our problems to them we must never forget that we are dealing with people with great national traditions and political experience. Folk dancing, singing and colorful embroideries, however impressive they may be, are not enough. Only in proving that we also possess all the basic elements of political culture shall we find here not only sympathy but also respect and, in a more distant future, maybe, also support on the thorny path towards achievement of our national aims which is a Free and Independent Ukraine.

**Український Державний Герб,
виконаний за проектом мистця-графіка Юрія Нарбути.**

(див. статтю проф. О. Оглобина „Праця Юрія Нарбути над утворенням українського державного герба і державної печаті“ — „Державницька Думка“ ч. 3. 1951. ст. 47).

Гетьман Павло Скоропадський

Українська культурна праця за гетьманщини 1918 року

СТОРИНКА СПОМИНІВ

Це вже з давноминулого. Мені, оце недавно, довелося займатися однією справою, звязаною з діяльністю Гетьманського Уряду в 1918 році в ділянці культури й просвіти. Не зовсім довіряючи своїй пам'яті, я перечитав багато з того, що появилoся друком "за" і "проти" цієї діяльності.

Гадаю, що мабуть у цім напрямку зібрано найбільш матеріялів до історії Гетьманщини, й на підставі їх можна цілком ясно собі уявити, що саме було зроблене за час її існування для розвитку нашої культури й науки.

Проф. Дмитро Іванович Дорошенко з уродження йому талантом і сумлінністю, дав загальний образ цієї діяльності, обоснувавши його на документальних і цифрових даних.

Мені довелося переглянути багато вирізок з часописів і т. ін., що торкаються цієї справи: вони, без сумніву, відбивають опінію принаймні частини українського громадянства того часу.

Від редакції: Повищі спомини св. пам. Гетьмана Павла Скоропадського ласкаво передані редакції Високопреосвященнішим Митрополитом Іларіоном. Надруковані в 1936 році в місячнику „Наша Культура“, книга 4(13), вони становлять тепер на американсько-канадійському континенті цілковиту бібліографічну рідкість і новій українській еміграції абсолютно невідомі.

Високопреосвященніший Владика Іларіон на прохання редакції розшукав єдиний примірник „Нашої Культури“ і надіслав його нам, за що редакція „Державницької Думки“ щиросердечно дякує Високому Церковному Достойникові за цю незвичайно цінну прислугу.

Це може видаватися парадоксальним, але саме перегляд цих ворожих до Гетьманщини голосів зробив на мене тепер найбільше враження: він виразно пригадав мені ту постійну боротьбу, що ми тоді вели для проведення в життя наших українських плянів. Точніше: рішуче не погоджуюсь зо всіма висновками соціалістичних — усіх відтінків — українських публіцистів і кореспондентів того часу, але визнаю, що багато фактів, про які вони згадують, по суті своїй правдиві; саме з цими фактами ми боролися всіма силами. Та ось тепер це давноминуле зо всіма надіями, що тоді нас окриляли, й розчаруваннями, які ми так боляче переживали, я знову пережив.

Зо спокійною совістю сказати могу: згадуючи минуле, згадуючи тогочасних моїх співробітників, я глибоко переконаний, що всі вони були одушевлені якнайкращими прагненнями для добра української культури.

Який не був скуний, щодо витрат, покійний Ржепецький — міністер фінансів, — і скільки мені не доводилось боронити який небудь видаток, коли діло торкалося інших ділянок, одначе, коли розглядав кошториса якогось культурного чи наукового українського почину, я ніколи не чув застережень із його боку. Та не в цьому справа, і я глибоко переконаний, що всі закиди діячам Гетьманщини в цім відношенні не витримують критики. Помилки — може подекуди й катастрофічні в своїх наслідках — у нас траплялися. Дві з них глибоко запали мені в душу.

Перша — це те, що й я, й усі мої співпрацівники — всі ми робили занадто основно, виходячи з точки погляду, що для успіху якогось почину необхідно добре його підготувати, прстудіювати, а це вимагало часу.

Ми розраховували на те, що встигнемо створити правильно функціонуючий апарат із відповідним підбором державно думаючих українців та що встигнемо створити українську Армію: тоді б відхід німців не мав уже для нас значення. Та обставини склалися так, що ані поважного державного апарату з відповідними людьми-українцями на місцях, ані боездатної Армії створити ми не встигли. Події в Німеччині прийшли скоріш, ніж цього можна було чекати.

Друга помилка була та, що населення було зовсім не освідомлене про наміри й заходи уряду, — і це в усіх ділянках життя, — та що не було пропаганди ні нашої провідної ідеї, ні праці уряду. Про все це громадянство довідувалося від наших політичних противників, — звичайно у відповіднім освітленні.

Думаю, що коли б ми звернули були своєчасно увагу на ці дві помилки, то можливо, що конечний результат був би інший. Але Гетьманщина 1918 року не вдержалася, а це дає право, кому не лінь, критикувати нашу діяльність і все, що з нею було зв'язане; це загальний закон, якому підлягає кожна невдача.

Не збираюся вказувати в короткій цій статті на те, що за 8 місяців Гетьманщини осягнене; не збираюсь спростовувати закидів наших противників: безсторонній дослідувач культурного життя України за Гетьманщини 1918 року має цілковиту змогу простудіювати всі наші почини, з ним зв'язані. Хочу тільки доповнити весь суттєвий матеріал деякими рисками, що — можливо — дослідувачеві можуть стати в пригоді.

В основі нашої діяльності в обсязі культурному ми кермувалися принципом: прямуючи невпинно до створення нашої зовсім самостійної української культури, прямуючи до цілковитої українізації всього народнього виховання, робити це з найменшою шкодою для всяких культурних цінностей. Ми вважали, що кожний зайвий різкий крок у напрямі українізації того часу не тільки глибшій українізації не допомагає, але навпаки — може відштовхнути від неї ті елементи, що при поступовому підході до цього питання та при деякій терпеливості, легко могли б піддатися нашій культурі та її впливам. Ми прямували не до механічного примусового прилучення людей до українства, але до хемічного розтворення неукраїнських елементів в українській стихії. Наші противники, цілком не рахуючись із тодішніми умовами, бажали собі далеко різкішої українізаційної лінії. Завдяки своїй удачі й фахові — як військовий — я подекуди мав нахил до цієї другої концепції, але мої співпрацівники — і М. Василенко, і В. Науменко, і Петро Яковлевич Дорошенко — завжди здержували мене, і, гадаю, вони мали рацію, бо я встиг запримітити за короткий час свого гетьманування, які тривкі висліди давала тактика, що вони відстоювали. Але слід було мати велику видержку й безконечну терпеливість.

З одного боку, пригадую, скільки осіб і депутацій приходило до мене, скільки листів — підписаних і анонімних — одержував я і від росіян, і — що мене дивувало — частенько від природніх українців зо всякими заявами та скаргами на різні "несправедливості", що їх спричиняли їм нові державні розпорядки. З другого боку, пригадую ті безконечні розмови з нашими українськими діячами, які все обвинувачували уряд в тому, що він дає змогу росіянам гальмувати розвиток українства й

українського діла. З одного й з другого боку багато було несправедливих закидів, але були й зовсім обосновані, — мені ж доводилося без кінця розглядати ці питання і — у випадках, коли розгляд справи підтверджував обоснованість скарги — негайно її полагоджувати. Така процедура дуже тяжка для урядових осіб, але ми її вважали правильною.

Памятаю добре, як люди, що спочатку відносилися рішуче вороже до всього українського, через деякий час безболізно ставали на українському ґрунті. Памятаю своє здивування, коли старий князь Петро Волконський, що ціле своє життя був росіянином, раптом зовсім поважно почав учитися української мови й студіював українську літературу, та висловлював жаль, що не знав давніш, як високо вона стоїть. А канцелярія Ради Міністрів? Доклади її напочатку писалися такою українською мовою, що викликала сміх, одначе згодом це виправилося, а в складі її були справжні знавці нашої мови. А скільки вчителів, що початково говорили якимось “незрозумілим наріччям”, неподібним до української мови, через деякий час, під час прийняття в мене Учительського Зїзду, здивували мене своїм знанням мови. Таких прикладів я міг би навести безліч. Були, звичайно, й злосливі “закиди” непримиренних, та це вийнятки, що підтверджують правило.

У цім відношенні, як на це зовсім слушно вказує ліва преса, відзначилися деякі директори російських гімназій, коли доводилося їм уступати частини будинків їхніх гімназій для гімназій українських. Між іншим, пригадую, що в зв'язку з аналогічною справою мене глибоко вразила своєю впертістю — скажу більше — нахабством, якась ігуменя. Довелося переламати її впертість радикальними засобами, розташовуючи без її згоди в вільній частині її монастиря українську гімназію.

Більшість закидів із лівого українського боку була мало обоснована, хоч би й тому, що в Міністерстві Народньої Освіти майже всі діячі, призначені ще за Центральної Ради, залишилися на службі. Я читав десь — не пригадую вже, де саме — що честь заснування Української Академії Найк та двох українських університетів не може належати Гетьманщині 1918 року, бо ініціатива цього й деякі підготовні в цім напрямі праці належать Центральній Раді. Такі твердження не витримують критики: мало ще того, що така думка була — треба було її реалізувати. “L'enfer est pare de bonnes intentions.”

І Академія Наук, і два університети (Київський і Кам'янецький), і багато-багато інших вищих, середніх та нижчих шкіл і найрізніших освітніх культурних інституцій, також і інституцій для розвитку різних мистецтв — це наслідки відданості українській культурі багатьох українських діячів, на чолі яких стояли такі люди, як Василенко, Стебницький, Науменко, П. Я. Дорошенко, І. Огієнко. Ці люди блискуче проводили в життя ті загальні директиви, що я спільно з ними опрацьовував. Такі директиви легко було давати, та в хаотичних умовах 18-го року в Україні — дуже трудно було їх здійснювати, однак ці люди зуміли це зробити.

Були проте люди, що цілим серцем віддавалися українській культурній праці, — це головні люди непартійні. Скажемо, проф І. Огієнко зміг зовсім тихо цілий університет створити, являючись до мене завжди з готовими обґрунтованими доповідями, і я ні разу ні в чім йому не відмовив, чому Кам'янецький Університет став такий міцний і багатий. Додам до цього, що я наказав пропускати до мене Ректорів Огієнка і Сушицького без докладів поза чергою.

Скільки безконечних балачок у лівих українських колах викликали, наприклад, рішення не українізувати одним розмахом Університету св. Володимира в Києві, що з мурів його вийшло стільки видатних людей, заслужених для місцевої науки й культури. Василенко здержував мене; пригадую як він у довгому й вичерпному докладі опрацював свій плян діяння, щоб і в цьому Університеті безболізно провести українізацію. Я тоді переконався ще глибше, що одинокою ціллю його було зберегти для українського народу якнайбільш культурних цінностей: робив він під впливом цієї провідної думки, і я став на його боці. У мене немає найменшого сумніву, що коли б Гетьманство було існувало й далі, то Університет св. Володимира незабаром був би українським цілком.

Культурні цінності зруйнувати дуже легко, а для відтворення їх потрібні десятиліття, та й це в найкращому разі, а буває й так, що зруйнованого не відбудуєш. Взагалі ж, коли справа торкалася домагань спішної українізації, то не обходилося іноді без курйозів. Було, приходять раз до мене двоє знайомих — іще з часів перед Гетьманщиною — самостійників. “Чого бажаєте, панове?” — “Та”, кажуть, “Пане Гетьмане, яким чином Ви це терпите такого пам'ятника, як пам'ятник св. Володимира?” — “Та чому ж його не терпіти, — це ж, як не як, наш же святий?” “Та

св. Володимир то наш, а пам'ятник цей не наш, треба його обов'язково знищити". . . . "Чому?" "Та святий Володимир був українець без бороди, тільки з вусами, а цей з бородою". . . . Говорилося це не з жарту, а зовсім поважно. Я їм відповів: "Знаєте, панове, у нас ще стільки діла, поки Україна стане цілковито українською. Покищо — немає часу цим займатися. Обіцяю вам, що коли вже все буде зукраїнізоване, то я, як останню крапку, поставлю інший пам'ятник замість цього, і буде в нас св. Володимир уже зовсім зукраїнізований — без бороди, тільки з вусами. Розсталися дружельюбно. На жаль, — не завжди так бувало.

В. Науменко — цей освічений діяч на українській культурній ниві — часто бував ціллю нападів як з боку росіян, так і з боку лівіше настроєних наших українських елементів. Пам'ятаю, з якою глибокою повагою відносився він до української культури, й як обережно з нею поводився. Я вважав, що доки в нас немає надійного кадру українських учителів для народніх шкіл, доти українська державна ідея не зможе глибоко вкоренитися в масах; що треба великого кадру вчителів у душі ясної ідеї української державности, та що вони стануть найкращими провідниками української державницької свідомості в українських масах. "Чи не можна б — казав я Науменкові — створити вчительські семінарії для цієї мети? У нас так мало державно думуючих людей, чи не можна взяти з-за кордону відповідних людей на вчительські посади в цих семінарах, — це ж прискорило б бажаний процес; дещо подібне робили інші молоді держави". "Ні, цього зробити не можна" — казав Науменко. "Цей процес мусить виростати знутри, з-поміж самих же українців, із глибини української культури. Хоч це й довге, та одиноко тривке".

Хоч це тільки мала риса, але вона типова для освітлення тих підставових принципів, про які я говорив вище та які давали напрям загальній нашій діяльності в обсязі української культури. Не хотіли ми ніяких "штучних огнів", — хотіли все будувати на міцному фундаменті. На жаль, цей шлях показав себе надто довгим у хаотичних умовах того часу; та виникає питання, чи можна в сфері культури — коли хочеш не блефу, а поважного результату — поступати інакше?

І ще згадаю про один епізод, що був мені тоді дуже немилий. М. С. Грушевського я бачив тільки раз у житті. В 1917 р. мене вибрали в Чигирині Отаманом Вільного Козацтва. Почесним Отаманом був обраний Грушевський. Восени 17-го року, коли я стояв на чолі 1-го Українського Корпусу, я взяв коротку

відпустку й поїхав до Києва. Приїхавши, я вважав за потрібне — як Отаман Вільного Козацтва — представитись Почесному Отаманові М. Грушевському. Михайло Сергієвич мешкав у власнім будинку на Паньківській вулиці. Явився я до нього зовсім офіційно, як до свого начальника і відрепортував йому причину моєї візити. З початку розмова якось не клеїлась; він, очевидно, не знав, як до мене поставитись. Потім ми перейшли на справи українські, і, нарешті, спинилися на деяких історичних темах. До цього я прямував, бо мені приємно було почути опінію нашого великого історика щодо різних історичних питань. Розмова ця мене захопила, але, на жаль, вона перейшла на часи, які ми тоді переживали — на соціальні і — головним чином — економічні питання. Тут я зовсім розчарувався, — в цій ділянці він говорив примітивні речі — трохи подібні на дещо з тих експериментів, що їх тепер так “вдало” провадять більшовики.

Пригадую своє здивування, коли Грушевський — а, судячи по його будинкові, він пролетарієм зовсім не був — сказав, що цукроварні слід негайно передати державі. Коли я на це замітив, що сумніваюсь, чи державний заряд був би корисний для цукроварства в Україні, то він примітно був цим незадоволений і відповів мені, що є ж державні залізниці, отже чому ж не мали б бути державними й цукроварні?... Після цього розмова вже не клеїлась, і я вийшов. Він, мабуть, залишився дуже незадоволений з мене, а я трохи розчарувався, щодо його способу думання в обсязі соціальних і економічних питань. Відтоді я вже його не бачив.

Перед тим, як відкрити Українську Академію Наук, ми довго обмірковували, хто мав би бути її головою. Я був такої думки — та й усі зо мною погоджувалися, — що це високе й почесне місце належить в Україні тільки Грушевському. Грушевського я завжди високо цінив, як найбільшого нашого історика, поважав його за його хоробрість, про яку мені доводилося не раз чути, мені ця риса характеру старого професора сильно подобалася, але я рішуче не вірив, що його погляди в дійсності такі ліві, як ті, що я особисто з його уст чув. Мені здавалося, що це якесь дуже невдале приладжування до тих соціальних теорій, які тоді панували серед нашої інтелігенції. Думалося мені, що коли б він зайняв місце голови Академії, то зміг би принести величезну користь українській науці, а рівночасно відійти від усіх своїх марксистських теорій. Тому я прохав позондувати ґрунт, якби він до такої пропозиції поставився. Відповідь була кате-

горично негативна. Мені було неприємно не тому, що він міг був мені пошкодити своїм політичним напрямом, а тому, що, позбавлене змоги зближення з Грушевським хоч би виключно на офіційно-науковому ґрунті, Гетьманство в культурному відношенні позбавлялось великої сили.

Думаю, що для Грушевського було б краще, коли б він цю пропозицію був прийняв. Та це вже не моя вина, — честь була йому виявлена.

Згадую про цей інцидент, бо він, на жаль, був прототипом дуже частих подібних явищ українського життя, коли навіть найвизначніші українці не можуть скинути пут, що звязують їх по руках і по ногах та від яких терпить ціла нація — пут партійництва.

Дай Боже, щоб ця недуга якнайскоріш минула.

Липень, 1935.

МИХАЙЛО ОРЕСТ

* * *

Герольди літа: байбарис, шавлія
Цвітуть, і ліс синіє.

Надходить літо: бідних багатити
І спраглих напоїти.

На галяві в кущі свої зіновать
Проміння з неба ловить.

А застуми в лісах мовчать, як храми,
Навідані богами.

Нектар тишин розливсь над житнім морем,
Зеленим, неозорим.

Вгорі задумалися синь глибока
І сніжні оболоки.

І груди далей мрійно дишуть снами,
Що владні і над нами.

Моя отчизно! В дні скорбот і труду
Тебе я не забуду.

І пам'яті твого лиця не стерти
І смерті.

1946

50 літ життя українського поета
МИХАЙЛА ОРЕСТА

*З нагоди 50-и річчя з дня народження
сердечно здоровлять
майстра українського поетичного слова
МИХАЙЛА ОРЕСТА
редакція і читачі
„Державницької Думки“*

ВІДПОВІДЬ

Меланхолійністю напоєні листи
Від Вас читаю я: „Заблудлі духом люди
Смерч небуття собі готують. Тільки чудо
Світ од загибелі спроможеться спасти.“

А я вглядаюся в далекості життя
З ясною вірою. Ви скажете -- наївна
Вона, але її простить мені безгнівно
Мій ангел в небесах, мій лагідний суддя.

І в сірій тишині чатуючого дня,
Як відповідь легку на голос мій зазовний,
Як спрагlosti моїй дарунок безвідмовний,
Почую вітер я і рин лункий коня.

І радість молода примчить на скакуні,
По сходах вибіжить у нестримі пурхливім,
Об двері кулаком ударить нетерпливим
І крикне: „Подруго, я тут! Відкрий мені!“

1948

НАПИС НА СОНЯШНІМ ГОДИННИКУ

Лічу я тільки соняшні години.
Коли ж негода тінь похмуру кине
На землю, замикаюсь я в собі
І жду: доконче в синьому гербі
Небес прихильних мій володар стане.
Наземний гостю! Дні твої — прочани —
Нехай всякчасно будуть в осяйній
Святині радості! Коли ж прибій
Бушуючих скорбот схиляє плечі,
Коли нема заклять, немає втечі, —
Не мучся, друже, що не годен ти
Скарб часу, даного тобі, спасти;
Вір: сонце невидиме, таємниче
Для вічних радостей колись покличе.

1946

Чільний поет сучасної української духовости

(ДО 50-го ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИХАЙЛА ОРЕСТА)

Злиденні матеріальні і, що більше важить, несприятливі культурно-громадські умовини духового життя на еміграції — насамперед, сливе неможливість літературних публікацій більшого розміру (крім публіцистичних, або ж бульварно-розважової лектури), з одного боку, і скрайня розпорошеність українських сил та середовищ, з другого — спричиняються до серйозної небезпеки занедбати та пустити поза увагою мистецьку й ідейно-літературну творчість одного з наших великих поетів — Михайла Ореста — так само легковажно й невідшкодовно, як за 1910-тих років наддніпрянське національно-культурне середовище злегковажило твори нашого найбільшого драматурга Лесі Українки, а сучасна українська еміграція занехаяла багатющу ідейно-артистичну спадщину нашого найбільшого поета 40-их років — Юрія Клена. Навіть ім'я й особа Михайла Ореста є надто небагато кому відомі поза суто літературними колами, і тому вважаємо за належне (хоч і не будши схильні до т. зв. біографічної методи в літературознавстві) подати тут спершу, з ласкавого дозволу самого ювілянта, стислі відомості з його особистого й літературного життєпису.

Михайло Орест народився 27 листопада 1901 р. на Полтавщині. Любов до літератури прищепило йому ще з дитинства родинне оточення, де красне письменство було у великій пошані і увазі. Гімназійну освіту М. Орест проходив у повітових містах Лівобережжя. Жадоба до книги привела його зокрема до "Історії України" М. Аркаса — цій книзі ювілянт завдячує пробудження своєї національної свідомости. Прочитав він її напередодні революції 1917 року і надає великого позитивного значення тому фактові, що з самого початку подивився на свою батьківщину не очима популярних партійних брошур, а спізнав і сприйняв Україну в багатозначності всього її історичного буття.

Влітку 1917 р. М. Орест друкує в гімназійному журналі свою статтю на тему українського національного відродження; тим самим наступного 1952 року наш ювілянт має відзначити 35-ліття своєї літературної діяльності.

Наприкінці 1910-тих і на початку 20-тих років М. Орест починає писати вірші: сонети, тріолети, стилізовані колядки. До цього часу стосуються і його перші спроби перекладати з німецьких поетів (з Гайне і Шіллера).

Філологічну освіту ювілянт дістав у середині 20-тих років у Києві, в Інституті Народньої Освіти (кол. Університет), чії мовозначі і літературознавчі катедри були в той час іще обсажені висококваліфікованими науково-педагогічними силами.

Свій ідеалістичний, релігійно забарвлений світогляд М. Орест завдячує студіям філософичної літератури, якими він займався потай світу в першій половині 30-их років.

За свого перебування під советською владою М. Орест був двічі піддаваний репресіям і відбув заслання в концтаборах на півночі Росії. В 1944 р. він лишає батьківщину і подається на еміграцію.

Потай світу відбувалася за підсоветських умовин і літературна діяльність М. Ореста: він не надрукував у советських українських журналах жадного оригінального віршового рядка. Свої вірші він почав публікувати в час війни, в 1942 році: німецький окупаційний режим, хоч і ворожий українству, все ж давав без порівняння більші можливості духової свободи, ніж большевицький всенівелюючий тоталітаризм. Року 1944 у Львові, накладом “Українського Видавництва” вийшла перша збірка М. Ореста п.н. “Луни літ”, яка великою мірою складається з віршів, написаних за підсоветського періоду письменникового життя. Друга збірка віршів— “Душа і доля”, що вийшла друком 1946 р. в Авгзбурзі, переважно охоплює творчий доробок першої половини 40-их років. Пізніші свої поезії (значною мірою опубліковані по часописах, журналах і альманахах української еміграції в Європі й Америці), автор розподілив по двох хронологічно, а почасти й тематично відмінних збірках — “Держава слова” і “Гість і господа”, що обидві ще чекають на можливість інтегрального видання.

Як літературні, так і світоглядові позиції М. Ореста характеризуються насамперед його беззастережною належністю до київського неокласицизму з його культом високоартистичної — справжнього європейського рівня — мистецької форми і з його розумінням не самої тільки літератури, а і цілої національної духовости нашої, як самобутньої, соборної і рівнорядної європейської духовости, а української історії — як історії однієї з питоменно європейських націй, чие чужинними інвазіями та іде-

ологіями спричинене і фатальне запізнення на державно-політичному шляху розкриває зате перед українською нацією перспективи величних осягів, іншими європейськими народами вже здійснених, а почасти й утрачених. Це не є зовнішньо скерований месіанізм, а так само й не месіанізм слов'янофільського напрямку (як от у “Книгах битія” Костомарова), але певність здатності й призначення українства створити в своєму грядучому націотворчому розвитку повновартісну державно-національну культуру, істотно однозначну й рівноправну з іншими європейськими культурами, проте більшою мірою просякнену незмінними й довічними істинами етичного й метафізичного ідеалізму. Саме в цьому світогляді концепції М. Ореста вповні збігаються з історіософічними настановами сл. пам. Юрія Клена, чийм гідним спадкоємцем М. Орест виступає сьогодні в справі оборони й поглиблення великих заповітів київського “п'ятірного грона нездоланих співців”. Відмінність між Кленовою і Орестовою поетичною творчістю є радше жанрово-поетикальна (у вужчому сенсі) та тематична, аніж ідейна; при чому слід, однак, нагадати, що і в М. Ореста знаходимо, поряд із частішою в нього інтимно-спозиральною лірикою, грандіозні образи історіософічних візій, просякнені непохитною вірою у велике майбутнє України — див. “Повстання мертвих” (альманах МУР, Штутгарт, 1946) або “Книги Міста” (календар-альманах на ювілейний 1948 р., Авгзбург-Мюнхен, 1948). І що особливо ріднить, у площині ідейно-мистецької творчості, основоположника й корифея київського неоклясицизму сл. пам. Миколу Зерова з Юрієм Кленом, а Юрія Клена — з М. Орестом, це докорінно властива всім трьом соборницка ментальність, не лише теоретично формульована, а і в самому їх літературному артизмі глибинно втілена: на відміну від регіонально або групово забарвлених мистецьких осягів численних видатних творців сучасного українського поетичного мистецтва (як от вузько-наддніпрянського, сказати б, “ментального культур-льокалю” в Т. Осьмачки, західньо-українського — в С. Гординського, староемігрантського празько-варшавського — в Ю. Липи, Є. Маланюка, Л. Мосендза), поезія М. Ореста органічно тримається того понадрегіонального і позагрупового всеукраїнського соборництва, яке він — так само, як перед ним Ю. Клен — врятував із собою з-лід сучасної Великої Руїни на Сході, щоб вручити, мов Еней — троянські пенати, національно-державницькій еліті на еміграції оцей наш духовий Паллядій, позначений нехибною провістю: “сим побідиши”.

Олександр Оглоблин

Династична ідея в державницько-політичній думці України-Гетьманщини 17—18 ст.

Коли року 1648 національно-революційний зрив Хмельниччини скинув державну владу Речі Посполитої Польської на більшій частині українських земель, перед новою козацькою владою повстали не тільки великі практичні, але передусім правно-політичні труднощі. Треба знати, що новий український уряд не був підготовлений ні практично, ні тим більш теоретично — до нової державно-політичної ролі. Та життя владно вимагало не лише якнайскоршого розв'язання проблем поточної політики, але й погодження їх з тими чи тими державно-політичними концепціями, які здебільшого ще треба було створити й сформулювати. Для Великого Будівничого Нової Української Держави — Гетьмана Богдана Хмельницького було, будь-що-будь, ясно, що він став "самодержцем руським". Надмірна повнота влади, нічим необмеженої, в умовах тривалої й важкої війни проти Польщі, аж ніяк не вкладалася у звичні рамці ні козацької військово-політичної організації, ні, тим паче, польської державно-політичної системи. Отож треба було шукати нових формул і старих традицій. Поза всяким сумнівом, тут довелось чимало попрацювати київським дорадникам Гетьмана Богдана, але можна встановити й інші джерела оформлення нової української державно-політичної ідеології.

Київські церковно-політичні кола могли запропонувати новій державній владі України єдину політичну традицію — традицію старої Руської Держави. Справді, в українських урядових колах часів Хмельниччини доволі популярна була ідея тягlosti київської великокняжої державности, яка, після кількох століть

чужоземного панування, немов відроджується в нових умовах вільної України. Це був дуже міцний ідеологічний ґрунт, і Богдан Хмельницький залюбки послуговується цією концепцією, зокрема в своїй білоруській політиці, прагнучи до об'єднання під владою Війська Запорозького бодай частини спадщини Старої Руської Держави. Та пишні шати княжої України були дещо архаїчні і не зовсім зручні для козацької держави, яка виникла в наслідок революційного зриву. Київській великокняжій традиції було затісно в новій українській столиці — в козацькому Чигирині, з його пуритансько-демократичними звичаями. До того ще традиція Київської Держави давно вже була привлащена московськими великими князями й царями, й культивування цієї традиції в українській політиці після Переяславської угоди 1654 року неминуче наражало козацько-гетьманську державу на ідейний і політичний конфлікт з Московським царством. Наслідком того була нова ідейно-політична анексія старої української традиції Москвою, яка саме в цей час уводить в титул московських царів пишну й претензійну, хоч на жаль, досить таки реалістичну формулу — “всея Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи”. “Боротьба двох Русей за Русь третю” (за влучним виразом В. Липинського) була практичним висловом цього українсько-московського ідейного конфлікту.

Отож ідея історичного зв'язку Української козацької держави з старою княжою Руссю не залишилася без впливу на Богдана Хмельницького. Вона безперечно зміцнила й уgruntувала його самопочуття й самоповагу українського монарха — “Самодержця Руського”. Проте форма організації верховної влади мусіла бути інакша. Вирішальний вплив на Богдана тут мала, очевидно, козацька традиція, запорізьке походження влади гетьмана. Він волів залишатися гетьманом, хоч нерідке вживання різних глорифікаційних додатків (“великий гетьман” тощо) і в побуті, і навіть в урядовій практиці, особливо підкреслене в міжнародньо-дипломатичних стосунках, не тільки визначалося фактичним змістом гетьманської влади, але, в свою чергу, мало не абиякий вплив на нього.

Був ще один момент, який не міг не впливати на Гетьмана Богдана. Тогочасна практика деяких європейських держав підказувала йому певні державно-правні формули й титули. На превеликий жаль, це питання майже не досліджено в історичній науці. Звичайно, Б. Хмельницький добре знав організацію державної влади в дунайських князівствах. Не могла не імпонувати

йому, певною мірою, й влада московського царя, його Переяславського союзника й протектора Української Держави. Та, мабуть, найбільше промовляла до нього організація державної влади в Голляндії й, особливо, Англії Олівера Кромвеля. Зокрема лорд-протектор (Кромвель) і революційним походженням своєї влади, і її майже релігійним пуританізмом, і безмежною силою урядової екзекутиви ідейно й особисто мусів імпонувати Гетьманові Богдану, так само, як і Богдан користувався великою пошаною в Кромвеля.

На цьому ґрунті з'являються в Богдана Хмельницького різні династичні прагнення. Датовати їх дуже важко. Немає сумніву, що великі надії Хмельницький покладав на свого старшого сина Тимоша, і майже гвалтовне одруження його з донькою господаря Молдавії, Василя Лупула — Домною Розандою, якого так добивався Богдан, було не випадковим. Тим важче переживав він загибель Тимоша. А втім, тоді ще передчасно було думати про династичні пляни. Зате року 1657, відчуваючи наближення смерті, Богдан Хмельницький цілком недвозначно виявляв свої династичні наміри, підказуючи кандидатуру свого наступника — син Юрія. Це була безсумнівна спроба утворення нової династії, й не вина Великого Гетьмана, що ні особа його спадкоємця, ні особливо політичні прагнення шляхетської групи козацької старшини, на чолі з Іваном Виговським і Юрієм Немиричем, не дозволили встановити спадкового (хоч формально й виборного) гетьманства в роді Хмельницьких. Мимоволі спадає на думку тогочасна паралель з Англією після смерті О. Кромвеля. І все ж дальша історія Гетьмана і Князя Малоросійської Сарматії Юрія Хмельницького (до речі, несправедливо приниженої нашою історіографією постаті) свідчить про те, що династична ідея на Україні мала певний ґрунт.

II.

Ідею спадковості гетьманської влади, споріднену так чи інакше з ідеєю династичності, подибуємо в історії України-Гетьманщини й пізніше. Вона не чужа була (в тій чи іншій формі) Гетьманам Івану Виговському, Петрові Дорошенкові, Дем'яну Многогрішному. Зокрема впадає в око спроба останнього забезпечити ще за свого життя гетьманську булаву за своїм родом, передаючи року 1671 наказне гетьманство й права евентуального наступника братові, Василеві Ігнатовичу Многогрішному, що, мабуть, було не останньою з причин, які викликали ви-

ступ старшини проти гетьмана і Батуринський переворот 1672 року. А втім, загально-політичні (і міжнародні, і внутрішні) обставини, в умовах загальної руїни Української держави, створеної Богданом Хмельницьким, — з одного боку, слабкість (політична чи фізична) нових гетьманських династій — з другого, унеможливили здійснення цієї ідеї в історичному житті України другої половини XVII сторіччя.

Більше шансів для утворення нової династії мав гетьман Іван Самойлович (1672-1687), ця визначна, ще й досі не оцінена як слід, постать в нашій історії. Він був попович, і може, саме це “худородне” походження, яким так часто кололи йому очі (хоч, звичайно, і не ввічі) численні вороги й зависники, викликало в нього жагуче бажання зміцнити свою гетьманську владу й забезпечити булаву за своїм родом. Він був, безперечно, непересічний державний діяч, і в справі консолідації гетьманської влади після Руїни йому належить визначне місце. Самойлович був добрим дипломатом і дуже вміло тримав Москву на певній віддалі від українських справ, разом з тим мужньо і невтомно боронячи державно-національні інтереси України від Польщі. Особисто Самойлович був людиною авторитарної вдачі, яка досить пасувала до його мужності й рішучості. Нарешті, він мав нібито всі дані для створення власної династії. В нього було трьох синів, які, хоч і молодого ще віку, посідали найвпливовіші полковницькі уряди на Гетьманщині. Всі сини були добре одружені. Старший, Семен, полковник Стародубівський, одружився з донькою знатного військового товариша Федора Сулими, представницею старого українського шляхетського роду й онукою гетьмана Івана Сулими; другий син, Григорій, полковник Чернігівський, енергійна, гостра й принципова людина, рішучий ворог Москви, був одружений з донькою Гетьмана Івана Брюховецького; молодшому синові, Якову, згодом, після старшого брата, полковникові Стародубівському, гетьман знайшов дружину серед сусідньої смоленської шляхти (доньку лідера смоленської шляхти — її генерала Повало-Швейковського). Обидві доньки гетьмана Самойловича також були нібито добре пристроєні: старша вийшла заміж за боярина Федора Петровича Шереметева, московського воеводи в Києві, представника одної з найзначніших московських боярських фамілій; молодша була заручена з князем Юрієм Святополк-Четвертинським, нащадком старого українського княжого роду, племінником київського митрополита Гедеона.

Але доля погано наворожила Самойловичу та його родині. Старший син, Семен, улюбленець і надія батька, помер за життя гетьмана ще зовсім молодою людиною. Рано померла й старша донька гетьмана — Шереметева. З середнім сином, Григорієм, у батька були дуже погані стосунки, які загострилися до того, що гетьман розпачливо скаржився на сина до Москви, обвинувачуючи його в замірі батьковбивства. Навіть з власною дружиною Самойлович настільки не мирив, що ховав від неї свої скарги. Ці родинні чвари Самойловичів, звичайно, були широко відомі і на Україні, і в Москві, і аж ніяк не сприяли зміцненню Самойловичевих позицій. Поза всяким сумнівом, з цього скористалися й вища козацька старшина, яка ненавиділа гетьмана за його автократизм, і ще більше московський уряд, що зовсім вороже ставився до будь-яких спроб зміцнення гетьманської влади, надто-ж у напрямку перетворення її на спадкову. Останній чинник мав вирішальне значення. Інспірований Москвою Коломацький переворот 1687 року, що обірвав політичну кар'єру Гетьмана Самойловича, зруйнував і його династичні пляни.

III.

Але ідея спадковості гетьманської влади була міцніша за династичні можливості поодиноких гетьманів. Годі було б думати, що ця ідея не була властива такій яскравій постаті на гетьманському уряді, як Великий Гетьман Іван Мазепа (1687-1709). Звичайно, Мазепа — людина набагато вищої інтелігенції й культури, ніж його попередник (Самойлович), добре обізнана з історією України та козацько-демократичними традиціями, чудово розумів, що утворення спадкової гетьманської влади й власної династії — це винятково складне й важке завдання. Він не міг не рахуватися з ворожим ставленням козацької старшини (особливо старшинської аристократії) до будь-яких спроб зміцнення гетьманської влади, не кажучи вже про цілковите заперечення з боку старшини спадкового гетьманства. З другого боку, він надто добре поінформований був у московській політиці, щоб зброю, вжиту колись (не без його участі), проти Самойловича, дати скерувати проти самого себе. Нарешті, в Мазепа спочатку не було помітно династичних аспірацій, а бездітність гетьмана (якщо й були в Мазепа діти, то вони, мабуть, померли ще в дитинстві, до обрання його на гетьмана) присипляла пильність його ворогів з старшинського табору.

І разом з тим Гетьман Іван Мазепа був, може, найбільш по-

слідовним, глибоко переконаним прихильником міцної гетьманської влади, на засадах властивого тоді передовим європейським країнам абсолютизму. Мазепа чудово розумів, що тільки сильна, абсолютна гетьманська влада, незалежна від боротьби старшинських партій та фамільних угруповань, може боронити державно-національні інтереси України і супроти Москви, і супроти інших претендентів на українські землі. Мазепа мав перед собою готовий зразок, знайомий йому безпосередньо ще з часів його юнацьких подорожів закордоном. Близк царювання Короля-Сонця (Людвика XIV) було видко далеко за межами Франції, й не могли не помітити його в Батурині, надто ж такий володар, як Гетьман Мазепа. Саме Людвик XIV, з належними поправками на українські традиції й глибокий державний і філософський розум Мазепи, був для нього таким взірцем. Гетьман уважно стежив за європейською пресою, зокрема читав французькі газети. Недарма французький дипломат Балюз, що побував у Батурині року 1704, підкреслює “почуття пошани, яке володар Мазепа виявляв до особи Його Величости (Людвика XIV), про якого багато розпитував мене й якому прохав засвідчити свою пошану й відданість. Це не звичайна тільки куртуазія, питома п. Мазепі — додає Балюз, — а відповідає, видко, дійсності: в залі його замку, де висять портрети чужоземних володарів, на найвиднішому місці знаходиться гарний портрет Його Величости”.

Мазепа незабаром почав думати про закріплення гетьманської булави якщо не за своїми нащадками, то за своїми близькими родичами. Він опікується дітьми своєї єдиної улюбленої сестри (за першим шлюбом Обидовської, далі — Войнаровської). Великі надії покладав гетьман на свого небожа Івана Обидовського, безперечно, здібну людину й хороброго полководця, якого гетьман зробив полковником Ніженським. Недарма складав йому панегірика (“*Hippomenes Sarmacki*”) молодий київський поет Пилип Орлик (майбутній гетьман), коли року 1698 Обидовський одружився з донькою генерального писаря (згодом ген. судді) Василя Кочубея. Недарма згадувала пізніше (року 1709) старшина, що “дорожчий для гетьмана та славніший для нас заслугами був пок. Обидовський” (ніж А. Войнаровський). Передчасна смерть Обидовського (в поході проти шведів, р. 1701) була великим вдаром для династичних плянів Мазепи. Справа нового (після смерті гетьманової Анни, року 1702) одруження (з Мотрею Кочубеївною) була невдала, й від тоді геть-

ман переносить усю свою увагу й ласку на свого другого племінника, Андрія Войнаровського. Він дає йому високу освіту (в Київській Академії), наближує його після закінчення науки до державних справ, даючи йому почесні й відповідальні (зокрема військові) доручення, шукає йому доброго подружжя, а р. 1707 клопочеться перед цісарем, щоб наданий йому титул Князя Священної Римської Імперії перейшов після його смерти на Войнаровського.

У цьому, щоправда, не можна ще вбачати виразних династичних плянів гетьмана. Сам А. Войнаровський після смерти дядька писав, що "він уважав себе за законного спадкоємця Мазепи не як гетьмана, а як свого дядька". Але що аспірації цього роду були в Мазепи, про це маємо чимало і посередніх, і навіть безпосередніх вказівок сучасних. Громадська опінія й на Україні, й закордоном, будь-що-будь, вважала Войнаровського за ймовірного спадкоємця гетьманської булави, й не дарма на гьлоріфікаційній гравюрі І. Мігури, р. 1703, серед інших атрибутів майбутньої кар'єри Войнаровського бачимо й булаву. Важко сказати, чи вважав Мазепа за можливе передачу гетьманства Войнаровському шляхом спадку, але обрання Войнаровського на гетьмана, за нормальних обставин, очевидно, було мало правдоподібне. Тим цікавіші заходи Мазепи рр. 1707-1708 додати до всіх своїх титулів ще титул князя Чернігівського (чи Київського), або ж дістати собі окреме князівство на терені Білорусі (на правах герцога Курляндського, васала Речі Посполитої). Поза всяким сумнівом, шукаючи собі цього князівства, старий гетьман мав на увазі зміцнити свої династичні інтереси, й коли він спростовував це перед старшиною, посилаючися на свою старість і бездітність, він явно хотів, щоб було забуте те, чого не могла забути старшина, а саме про існування Войнаровського. Бо, звичайно, Андрій Войнаровський, шляхтич *pur sang*, князь Священної Римської Імперії, пануючий князь Чернігівський (чи то Вітебський і Полоцький), підтриманий не тільки повагою маєстату шведського короля й авторитетом свого великого дядька, але й його мільйоновим скарбом, від якого завбачливий Мазепа не відділив решток генерального скарбу Гетьманщини, --- був би в слухний момент доволі імпазантним кандидатом, якщо не на українську гетьманську булаву, то на український князівський трон.

Що саме так дивилася на це українська старшина, видно з того, що після смерти Мазепи, в кінці 1709 року, вона пропону-

вала була гетьманську булаву спадкоємцеві Мазепиних (і державних)скарбів — Войнаровському, хоч добре знала, що “п. Войнаровський . . . досі не виявив ніякої позначки в заслугах для нашої Батьківщини”. Але пустому й безпринципному кар’єристові, якому чужі були інтереси Української Держави і який мріяв тільки про багате, безтурботне й свавільне життя польського можновладця, зовсім не вмічалася роля борця за українську національну справу. “Громадські справи — писав Войнаровський — треба ставити вище від приватних тоді, коли громадські справи не валяться до ґрунту, а лишують надію на недалеку поправу; та коли вони нищать цю надію, природніше видається рятувати особу, життя, здоров’я й усе, що з ним зв’язане”. Отож Войнаровський заявив, що “він не отримав уряду гетьмана в спадку”, а коли обурена старшина запитала його, “чи це вдячність для тієї Батьківщини, яка виграла його в своєму лоні, виховала, зробила чоловіком”, — відповів: “як не признаюся до України, як до своєї Батьківщини, але до польського королівства, де народився з шляхетних батьків, користуюся також привілеями шляхти, так і свого виховання не приписую Україні, бо ні гроша вона не видала на моє виховання, одначе обіцяю з огляду на свого дядька виявити вдячність у кожному часі, якщо виконання вдячності не перейде меж змоги й охоти до вдячності”. Це було надто далеко від великих ідей Гетьмана Мазепи — й тим самим назавжди ховало династичні мрії покійного гетьмана. Гетьманом став гідний продовжувач справи Мазепи — Пилип Орлик, і тільки безглузда помста Петра Першого, який очевидячки хотів здобути у викраденого московськими агентами у “вільному місті” Гамбурзі Войнаровського потрібні російському урядові зізнання про діяльність української еміграції й московської опозиції (в зв’язку зі справою царевича Олексія Петровича), оточила Войнаровського трагічною авреолею мучеництва, що його виспівав російський поет К. Рилеев у надхнених віршах, чудовий український переклад яких Святослава Гординського, мабуть, перевершив самий оригінал. Для історика Войнаровський повинен залишитися принаймні тим, чим він сам хотів бути.

IV.

Полтавська катастрофа поклала край не тільки старій козацько-гетьманській державі, але й тим династичним плянам і прагненням, які властиві були багатьом її гетьманам і всім найвидатнішим з них. Ні гетьман Іван Скоропадський (який до цьо-

го ще не мав синів), ні наказаний гетьман Павло Полуботок, ні навіть гетьман Данило Апостол (в родині якого були, здається, династичні аспірації) не мали ні змоги, ані часу думати про якісь династичні цілі. В час смертельної загрози, що нависла над цілою Українською Державою, важко було висувати такі політичні концепції, які неминуче мусіли б викликати гострий спротив, як з боку української старшини, так, особливо, з боку російського уряду. З російського погляду, спадкова гетьманська влада була так само небезпечна, як і сильна особа гетьмана. Зрештою, мова йшла не про підсилення гетьманської влади, а про ліквідацію її, як символа української державної суверенності.

Але й за цих несприятливих умов ідея династичності не зникла з українського політичного кону. Можна думати, що вона не чужа була гетьманові Пилипу Орликові, син якого, Григорій, був, справді, гідним наслідувачем і продовжувачем справи батька. Відродження цієї ідеї в часи гетьманства Кирила Розумовського, безперечно, спиралося на поважну історичну традицію. Епоха останнього гетьманства старої України створювала певний ґрунт для відновлення проєктів дідичної гетьманської влади. Це були останні зусилля старої української державності вдержати свої позиції супроти переможної навали російського централізму. Пожвавлення українського політичного і культурного життя, зосередження українських національних елементів навколо Глухівського гетьманського двору, з його проєктом перенесення української столиці до традиційного Батурина й творення там українського університету, відродження старої шляхетської системи судівництва на Гетьманщині, — все це створювало сприятливий ґрунт для ширших концепцій української політики. Треба визнати також, що гетьман Кирило Розумовський, користуючися своїм особистим впливом і фамільними зв'язками з російською царською династією (як брат чоловіка імператриці Єлизавети Петрівни — Олексія Розумовського й сам одружений з родичкою імператриці — Нарішкіною), тримав себе незалежно від російської адміністрації й своїм дуже тактовним поведінням, як голова держави і як людина, зумів здобути собі авторитет і пошану серед провідних кіл української старшини. Він одверто сміявся над незграбними спробами декого з київських академічних професорів вивести козацький рід Розумів від старого гетьманського роду князів Ружинських, але він не міг уникнути впливу старої української династичної ідеї.

Важко сказати, хто саме був автором проекту діничного гетьманства в роді Розумовських. Документально справа ця ще мало досліджена. Але проект петиції в цій справі від української старшини до російського уряду, який виник р. 1763, напередодні ліквідації гетьманату, дуже цікавий, як безперечний показник того, що певні кола української старшини, шукаючи порятунку для українського державного корабля, звернулися до старого пляну організації спадкової, на династичних засадах побудованої гетьманської влади на Україні. Немає сумніву, що особисто Кирило Розумовський не мав нічого проти цього проекту. Та все ж історія петиції 1763 року мала дещо авантурний характер. Сучасники підозрівали тут провокаційну роллю Григорія Теплового, радника гетьмана й агента російського уряду на Україні. Надзвичайно цікаве ставлення до династичної акції 1763 р. з боку автора “Історії Русов”, який писав про цю подію за свіжими спогадами. Загалом він не ворог монархізму й династичної ідеї. Між іншим, оповідаючи про указ Петра Першого в справі престолонаслідування, він пише: “. . . учинена гетманом (І. Скоропадським) и всею старшиною его, совмѣстно со всѣми боярами и чиновниками великороссійскими, присяга на содержание устава, так названнаго “О правдѣ воли монаршей, то есть, что Его Величество кого восхощет опредѣлить по себѣ наслѣдником скипетра россійскаго, имѣет совершенную в том свободу, о чем и во всей Россіи была генеральная присяга, равно учинена оная тогда же и в полках Малороссійских. Но **молва народная**, преслѣдующая, обыкновенно, всѣ новизны, не оставила и ея без своего сужденія, и она **отнеслась в пользу наслѣдства, а не выбора, и доказывала врожденную склонность к своим монархам**”. Разом з тим, “Історія Русов” з обуренням і сарказмом оповідає про акцію 1763 року. “Молва народная — лише “Історія Русов”, — пронесшаяся вдруг от одного края Малороссіи до другого; сочинила . . . разные толки. Одни говорили, что гетмана впредь уже не будет, а кончится сіе іераршество на Разумовском, другіе же доказывали, что оно утвердится в потомствѣ его родовитым и будет, вмѣсто избирательнаго гетманства, наслѣдственное герцогство Малороссійское, по примѣру древних, в ней бывших наслѣдных княжеств. Послѣднее мнѣніе стало было выходит наружу. По прошествіи 3-ох лѣт сочинена была просьба к Императрицѣ от лица всей Малороссіи, с прошеніем непремѣннаго Гетманства в потомствѣ Разумовскаго и с показаніем тому причин, крайне оскорбительных для самых просителей и их по-

томства. В ней без пощады озлословлены и обмараны были прежде бывшие правители и подчиненные Малороссийские, живые и мертвые. Просьба сия значила вмѣстѣ приговор и декрет на злостные поступки Малороссян, о которых двадцать девять их тридесятых долей ничего того не знали, но увлечены стали силою в ненавистные пороки и в то, что называется: “От уст ваших сужу вас”. Сочинение сіе было дѣло рук извѣстнаго гетманского фаворита, почитавшагося иногда и ментором его”. (Г. Теплов). “Другая рука, а паче гражданина природнаго, задрожала бы от первых почерков, так хульных и злобных на Малороссію; но тот питомец ея во всей точности исполнил пророческія и царскія слова: “Иже яша хлѣбы моя, возвеличиша на мя запинанія””.

Далі оповідается, як більшість української старшини відмовилася підписати таку петицію. Цілком ясно, що автор “Исторіи Русов” протестує не проти самої ідеї петиції, а проти її форми, мотивування й, справді, підозріло незграбної організації. Але діло було зроблене й, безперечно, це дало російському урядові зайвий козир проти гетьманської влади, що й прискорило відставку Гетьмана К. Розумовського й фактичну ліквідацію гетьманату. Це була останя і запізнена спроба утворення української династії в Старій Україні.

Невдача з власною українською династією не усунула остаточно з порядку денного української політики й політичної ідеології проблеми династії взагалі. Отож в українських політичних колах часів Катерини Другої з’являється думка передати гетьманську булаву великому князеві Павлу Петровичу, який виявляв певні українські симпатії. На жаль, не знаємо, до якого часу належить цей проєкт. Але, що він був пов’язаний з проблемою спадкової гетьманської влади на Україні, нехай навіть чужого походження, видно з того, що цей проєкт відроджується наприкінці 1796 року, після смерті Катерини Другої, в новій, але спорідненій комбінації осіб: великий князь Константин Павлович, другий син імператора Павла Першого, мав стати “Великим Гетьманом” України, а регентом при ньому називали Гудовича (очевидячки, генерал Андрій Васильович Гудович, старого українського роду, відомий фаворит Петра III.). А втім доля цього (а можливо, й інших, аналогічних, нам невідомих) проєкту вже цілковито залежала від російського уряду, який зовсім не хотів зрікатися своєї традиційної централістичної політики на Україні й мав вже повну змозгу не робити цього.

V.

Династичну ідею на Україні XVII-XVIII століть породили державно-національні інтереси Гетьманщини, її виховала стара українська історична традиція, її вчила практика багатьох європейських країн того часу. Ця ідея з'являється в українській політиці й державно-політичній думці в часи будівництва української козацько-гетьманської держави Богдана Хмельницького. Загартована в бурях і лихах Руїни, вона відроджується в часи Мазепинського ренесансу. Полтавська катастрофа унеможливила її нормальний розвиток, але в трагічний момент ліквідації старої гетьманської держави українська політична думка знову підносить цю ідею, як останню зброю в боротьбі за суверенність України супроти російського централізму. Ця ідея переживає стару гетьманську державу й живе серед українських патріотів ще наприкінці XVIII століття. Й коли історична доля України не дозволила їй перетворитися на могутній чинник українського державного життя, то причина цього була не в слабкості самої ідеї, а в надмірній силі несприятливих або й ворожих для неї і для цілої української державності історичних обставин.

Чого ж не могла здійснити цієї ідеї стара козацько-гетьманська Україна?

Щоб відповісти на це питання, треба уважно й докладно проаналізувати історичне життя України-Гетьманщини XVII-XVIII століття, беручи до уваги також міжнародньо-політичні умовини тогочасні. Рамці цієї статті не дозволяють цього зробити. Отож обмежимося лише деякими загальними міркуваннями.

Головною перешкодою на шляху здійснення династичного принципу в державно-політичному житті України-Гетьманщини XVII-XVIII століть була, безперечно, колізія інтересів гетьманського самовладства й старшинської аристократії. Тільки сильна гетьманська влада могла створити й усталити дідачне гетьманство, а саме проти такої влади завжди виступила козацька старшина, особливо її верхівка. Навіть такі великі володарі України, як гетьмани Богдан Хмельницький та Іван Мазепа, неспроможні були на довший час приборкати старшинський опір. Що ж казати за Гетьманів Руїни або ж XVIII ст., які під навалою чужо-національних чинників, що прагнули підбити собі Україну, змушені були поступатися або тим чинникам, або ж власній старшині, а нерідко й їм обом.

Далі, династичні пляни окремих українських гетьманів завжди натрапляли на спротив чужих і ворожих Україні держав,

що зовсім не в їх інтересі було дати змогу створити сильну і незалежну Українську Державу. Зокрема, українська династична ідея зустрінуло запеклого й послідовного ворога з боку московського імперіялізму, який поступово, але безглядно підсікаючи в корені всі і всякі спроби зміцнення української державної влади, тим самим виключав будьяку можливість утворення на Україні дідовичного гетьманства.

Потім, фатальним збігом обставин лила воду на млин московського централізму політична й біологічна слабкість нових гетьманських династій. Попри ті чи ті відміни, так було й за Богдана Хмельницького, й за Івана Самойловича, й за Івана Мазепи, й тим паче за Кирила Розумовського.

І нарешті, українська династична ідея в часи Гетьманщини XVII-XVIII століття мусіла ввесь час змагатися з двома чужими, а тому й ворожими, династичними ідеями — польською та московською. З одного боку, ідея Великого Князівства Руського, що в своїй Галицькій концепції 1658 року передбачала персональну унію України з Коронаю Польською й Великим Князівством Литовським, під берлом королів польських і великих князів литовських і руських, перекреслювала династичні пляни Богдана Хмельницького й Івана Мазепи, й даремні були зусилля Юрія Хмельницького і Івана Мазепи пов'язати її з українською династичною ідеєю. З другого боку, переяславська концепція Богдана Хмельницького 1654 року, яка передбачала протекторат московських царів над Україною, в московській інтерпретації одразу перетворилася на персональну унію України з Московським Царством (“Всея Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи”), що відкрила шлях для майбутньої інкорпорації України до Всеросійської Імперії. Недарма українські патріоти середини XVIII століття, рятуючись від обіймів “братнього народу” (вживаючи сучасної термінології), казали:

“Не тебѣ, Государю твоему поддалась . . .

Не думай, чтоб ты сама была мой властитель,
Но Государь твой й мой — общій повелитель”.

(“Разговор Великороссіи с Малороссіей”)

Цей російський сурогат, що ніби то розв'язував для української шляхетської правосвідомості проблему династичності верховної влади на Україні XVIII віку, завів українську державно-політичну думку в глухий кут, з якого вийшла вона щойно року 1918.

Не гасіть Духа Правди!

Серед певної частини української інтелігенції, особливо тієї, що часто зовсім безпідставно претендує на титул демократичної, вже давно поширене дуже оригінальне явище: витягати на світ Божий все гірше, що мало чи й не мало місця за Гетьманщини 1918 року і разом з тим старанно замовчувати все те, що робило Україну за тих часів справжньою, добре упорядкованою державою.

Ці інтелігенти, ці гасителі Духа Правди, а між ними редактори, журналісти, видавці історій України, а часто навіть люди науки або й цілі наукові установи, коли йде про те, щоб показати чужинцям чи своєму молодому поколінню, як червона Москва нищила українську культуру — хваляться, що Україна вже мала тисячі народніх шкіл, сотні гімназій, університети, Академію Наук, державні театри, музеї і т.п., але язик би їм кісткою став поперек горла, якби вони сказали, що все це постало головню за Гетьманщини 1918 року.

1947 року в Німеччині вийшов курс лекцій під редакцією соціаліста-демократа проф. Дмитра Антоновича, тепер уже покійного, під назвою “Українська Культура”. Це не була статейка якогось там “демократичного” редактора-ненависника Гетьманщини 1918 року, ні — це **збірник праць людей науки**. Але навіть такі лекції є клясичним зразком отого вищезгадуваного замовчування.

Др. Лужницький в одній зі своїх рецензій на вищезгадуваний збірник лекцій в дуже річевій і справедливій оцінці тих лекцій пише таке: . . . “Немило вражає в цій книжці і те, що деякі автори якось дуже намагаються не називати деяких речей по імені. Замість сказати, наприклад, що Українську Академію Наук 1918 року оснував гетьман Павло Скоропадський, автор воліє сказати лише, що “засновано” (ст. 78. “Київ”, ч. 3, 1950).

Подібне замовчування набрало всіх ознак традиції, яку навіть ювілей того чи того визначного українського діяча-гетьманця чи навіть його смерть — не в стані захитати.

От помер у Празі 1940 року поет і драматург **Спиридон Чер-**

касенко, що увіковічив Гетьмана Павла віршем “Гетьман”, в яким осудив повстання Директорії УНР...

“Ви за химери бунт зняли,
Ви занехали путь єдину, —
А що ж натомість здобули?
Неволю, голод і руїну!...”

Та лише з преси гетьманського напрямку можна було довідатися, що Черкасенко, сучасник Олесея і рівний йому силою таланту і популярністю в народі, був гетьманець і що він бажав, щоб, нарешті, українці опам'ятались та всі стали під гетьманську булаву . . .

“То ж буде так, аж поки ви
Усі громадою одною
Не станете під булавою
На згин кривавої Москви!” . . .

Наша, так звана, демократична преса з приводу його смерті писала про все, тільки не про те найдорожче, про що мріяв та з чим відійшов у інший світ цей письменник.

В літі 1939 року помер у Львові начальний вождь Української Галицької Армії, генерал **Мирон Тарнавський**. Вся Галичина справляла йому грандіозні похорони. Біля Свято-Юрської брами прощались з ним колишні підвладні йому старшини та представники українського громадянства. Майже кожна промова кінчалася зверненням до спочилого Вождя: “Пане Генерале, любий наш Вождю! Приклад Твого життя приймаємо, як Твій наказ для власного нашого поступовання, і цей наказ ми виконаємо!”

Та ні в одній промові, ані в повені статей — крім преси гетьманського напрямку — ніхто навіть з його найближчих старшин і словом не згадав про те, що померлий Вождь Української Галицької Армії був організованим гетьманцем-монархістом і що він з гетьманом Павлом був у найближчих, найтісніших стосунках. На побаченні з одним із відпоручників Гетьмана Павла генерал Тарнавський заявив: “Від 1918 року вважаю себе гетьманцем, з переконаннями своїми не криюся і скрізь їх ширю”.

Чому про це ніде й словом, так звана, демократична преса не згадає? Брак мужности? Не думаємо. Бо між промовцями і авторами статей-некрологів були старшини, що не раз зазирали смерті в вічі. То скорше було, мабуть, небажання компроміту-

вати деяких живих своїх провідників, які допомагали в 1918 р. валити Українську Гетьманську Державу.

В 1943 році у Львові помер письменник **Василь Пачовський**. Шануючи заслуги визначного письменника, заходами Українського Центрального Комітету відбулись величаві його похорони за великої участі українського громадянства. Говорились промови, писались статті . . . і знову й словом ніхто і ніде не згадав про те, що Василь Пачовський був з переконань гетьманець-монархіст, що в своїх творах звеличував Гетьмана Павла і його діло — Українську Гетьманську Державу.

В поемі “Золоті ворота”, що була надрукована у Львові 1937 року, читаємо такі рядки, що належать Пачовському:

. . . “Щоб виховать державне покоління,
Гетьман розсіяв шкіл середніх рій —
З високих шкіл двох сипав їм проміння,
Склав Академію Наук як стій,
Притяг верхівку з рідного коріння,
Віддати ум свій нації своїй.
Гетьман підняв Українську Державу
З підвалу на достойний п’єдестал.

А про тих, що повалили державне діло Гетьмана Павла в тій поемі читаємо:

. . . “Зблизився до Воріт Марко Проклятий,
Вів Юра, вожда Січових Стрільців —
“Ось, — каже, — блиснув чудом гетьман клятий” . . .
. . . Марко глумився з Божого добра:
“Коли така не буде Україна,
Як хочу я, --- ніякої не тра!
Хай вкриє гуляйполем нас руїна,
Аж нова Січ повстане із Дніпра . . .”

Чи треба ламати голову над тим, хто це був Марко Проклятий чи Юр? Очевидно, що ні. Це всім ясно.

Те саме треба сказати і про славного історика проф. д-ра **Степана Томашівського**, який вірив у світле майбутнє Гетьманщини, цінив її творця, Гетьмана Павла, співпрацював у газеті “Українське Слово”, що виходила в Берліні з рамени Гетьмана Павла, і працював в Берлінським Науковим Інституті. Після генерального судді УНР, проф. Сергія Шелухіна, це був чи не найперший славний українець, що відважно пішов проти нашої

псевдодемократії і різав правду в вічі всім про тих, хто валив і повалив Українську Гетьманську Державу 1918 року.

Др. С. Томашівський писав: . . . “висадили в воздух молоду, по століттях щотільки воскреслу державність та кинули рідний край в божевільну, деструктивну анархію. . . Варшавським порозумінням . . . підписувано його розпаленим залізом на спині західного відламу української нації . . . УНР дає образ якогось страшного сну з екзотичної країни: сам голова — ігнорант, заздрий і без енергії, міністри — шарлатани . . . поза цим — сваволя, терор, бандитизм . . . Гетьман Скоропадський полишив був Україну справді молоком і медом текучу . . . Що сталося з цими цінностями?” (С. Томашівський — “Під колесами історії”, Берлін, 1922, ст. 26, 28).

Чи може бути після цієї характеристики нашого недавнього минулого будь який сумнів щодо політично-державницького світогляду славетного вченого? Ні. Але в так званій “демократичній” пресі про ці думки д-ра Томашівського, як правило, скрізь і весь час замовчувалося.

В цім відношенні наша “демократія” не спромоглася вшанувати у всій повноті навіть пресвітлу пам’ять найбільшого сина Галицької України, Князя Греко-католицької Церкви, **Митрополита Кир Андрея Шептицького**. Бо фактом є, що народній Пастир був глибоко відданий Гетьманській Ідеї, цинив добу Гетьманщини 1918 року і з пошаною ставився до її Творця Гетьмана Павла. Кир Андрей був у постійному листовному зв’язку з Гетьманом Павлом і, зустрічаючись з наддніпрянськими українцями, тішився, коли зустрічав серед них прихильників Гетьманської Ідеї.

На Євхаристичному Конгресі в Познані року 1930 під час українського бенкету Митрополит, зауваживши групу старшин армії УНР, перший підійшов до них і звернувся до полк. В. Євтимовича (який перед тим каявся у Великого Митрополита за свою участь в злощасному повстанні проти Гетьманщини 1918 р.) з такими словами:

“Так що ж, пане полковнику, як зберемось під гетьманську булаву, тоді й до Києва дістанемось?”

(В. Євтимович — “Моя перша зустріч з св. пам. Митрополитом Кир Андреем”, “Український Робітник”, 18. IV. 1947).

Чи хтось з “вождів” нашої “демократії” десь в слові чи на письмі схилив свою голову в пошані до оцих поглядів-переконань світлого Митрополита? Ніхто і ніде. І це замовчувалося, як

незгідне з їх сьогоднішньою практикою, логічним продовженням того, що робилося в році 1918!

Перечитуючи ту саму “демократичну” і навіть націоналістичну пресу, ми ніде не зустрічали навіть найменшого натяку, що гарячий патріот незалежної України, **Микола Міхновський**, був гетьманцем.

Ще за царських часів, будучи з ним особисто знайомим, мені доводилось не раз чути його промови і висловлювання, і з яких вже тоді було видно, що він гарячий прихильник нашої гетьмансько-козацької традиції. Та особливо це виявилось з початком революції.

Вже з перших її днів М. Міхновський, передбачаючи збройну боротьбу з Москвою, кинувся з усією енергією творити козацькі полки, як правило, називані іменами українських гетьманів. А приступаючи до організації Всеукраїнського Військового З'їзду, він плянує універсалом проголосити самостійність України, а верховну владу її передати волею Українського Народу, репрезентованого військовими делегатами, в руки обраного на тім з'їзді гетьмана. Зовсім не виключене і мабуть не розходяться з правдою балачки нашої соціалістичної партійщини, що Міхновський сам мріяв стати Гетьманом. Але все це зовсім не спростовує самого факту, що він бачив майбутність Української Держави лише в її історичній традиційній гетьмансько-козацькій формі.

Але де, в яких книжках чи газетах написано, що Міхновський був гетьманцем? Де згадується про те, що він вірив в тривалі існування української державности лише у формі гетьманщини? Нарешті, де, хто й коли процитував хоч раз його мудрий вислів: **“Я хотів би, щоб в Росії була Республіка, а на Україні монархія!”** Ніхто і ніде.

І останній приклад: зовсім недавно відійшов від нас великий гетьманець, св. пам'яті **д-р Лонгин Цегельський**. Український державницький рух втратив в його особі одного з своїх найславніших репрезентантів. Його підписані й непідписані статті та редакційні додатки в газеті “Америка” були маніфестацією не тільки правдивого знання Гетьманської Доби з її вільними чи невільними хибами, але й публичною демонстрацією його політично-державницького світогляду.

Коли пересічний українець задовольняється тільки поверховим знанням нашого минулого, то д-р Цегельський вражав усіх своїм незвичайним знанням того минулого і то такого, яким

воно **справді було**, а не яким його представляли в своїх вузько-партійницьких цілях певні політичні групи. Д-р Цегельський зі своїми політичними противниками був стриманим, але речі називав своїми власними іменами.

Д-р Цегельський був гетьманцем ще за часів Гетьманщини 1918 року. В листі до канадійського провідника “Січей” він писав: . . . “ще в літі й восени 1918 року я був гетьманцем, цебто глядів на гетьмана позитивно, ломив копія за нього”. (“Передсмертна заява д-ра Цегельського”, “Український Робітник”, 16. III, 1951 р.).

В „Америці“ з 10-го червня 1947 року він так писав про відроджену гетьманську Державу 1918 року: “. . . З перспективи трьох (несповна) десятків літ взад, треба сказати: це був великий, глибоко передуманий плян державного мужа високої міри. Але “свої свого не познаша” — і божевільні повалили його. Сьогодні караються за це”.

Коли по другій світовій війні в Німеччині почала організуватися Українська Національна Рада, д-р Цегельський дуже тішився. Та коли поза нею почала зарисовуватися зловіща примара групи УНР, він писав, що настав час ударити по соціалістичних фальшивниках, які навіть і під цю пору не схаменулись.

В “Америці” з дня 23 червня, 1945 р. д-р Цегельський писав: “Соціалістичні доктринери свого та московського покрою, що бажали удержавлення землі (що саме противне розділові землі між селянами!) голосили брехню, що гетьман “тягне за панами”, бо “сам пан”.

І брехня вкінці побідила. Повстання Директорії проти Гетьмана — як це ствердив опісля один з його організаторів д-р О. Назарук і як це засвідчую я, як наочний свідок, — **було соціальним бунтом**, а не національно-політичною революцією. **Посів Директорії зібрала червона Москва**”. (Підкреслення моє, О. В.).

Про подібного роду думки і твердження д-ра Цегельського можна б писати дуже багато, але й сказаного досить. Однак в промовах над труною Небіжчика і на жалобних Академіях про всі ці речі з ділянки світогляду і переконань д-ра Цегельського жоден з промовців і словом не згадав.

Що це таке? Як це назвати? Відповідь одна: це **страх перед Правдою**. Це намагання мовчанням загасити Духа Правди.

Хто та як творив нашу державність 1917—1921 рр.?

ВИТЯГИ З ПРАЦІ І. МАЗЕПИ "УКРАЇНА В ОГНІ І БУРІ РЕВОЛЮЦІЇ"

Характеристика стану у війську УНР

...„Після повалення гетьманського режиму на Україні утворилася складна і дуже критична ситуація. В Києві, куди я приїхав на початку січня 1919 року, панувала загальна тривога й непевність. Українська армія розпадалася, а серед військових і політичних провідників було помітно великий хаос думок і поглядів...“ т. I, стор. 66.

...„Це був початок руїни армії. (В січні 1919 року. Я. К.) В той час, як одна частина українського війська відходила до большевиків, друга прямувала до російських білогвардійців. Хвиля анархії пронеслася через цілу Україну... т. I, стор. 76.

...„Ми ще не скінчили розмови, як до вагону ввійшов військовий міністр О. Шаповал. В моїй присутності він доповів членам Директорії, що фактично наша армія не має командуючого фронтом. Петлюра, казав він, дає свої накази, А. Мельник (що був тоді начальником штабу діевої армії) свої, а Греків з Одеси також свої...“ т. I, стор. 124.

...Так славно почався і так безславно скінчився похід об'єднаної української армії на Київ. Захопивши українську столицю ціною великих жертв в боротьбі з большевиками, ми вже другого дня без бою і без жадної користі для української справи здали її своїм новим ворогам. . .

... кийські події показали, що тільки на ґрунті нашої загальної слабости та розеднання могло дійти до

того, що сталося в Києві 31. серпня 1919 року... .

... іду на двірєць. Якийсь панок тице мені безплатно газету. Читаю: „Наша доблестная армія взяла Київ“... За рогом дістаю іншу газету. Ці вістки викликали у мене страшне почуття сорому. І справді. Добровольці вступили в Київ перед кількома годинами й мають вже два часописи. Вони взяли Київ! Ми ж вступили ще вчора і не маємо навіть метелика... т. II, стор. 68-69.

...„Десь в половині серпня (1920 р.) до мене з'явилися полк. Дишлевський і Дідушок і заявили, що вони, як представники від Ю. Тютюнника та О. Удовиченка, їдуть в Тарнів до уряду та до українських громадських організацій з приводу становища в армії. Вони жалілись, що Омелянович-Павленко займається політикою і разом з Загородським та іншими ширять невдоволення проти Петлюри. Я вислухав їх, не входячи в обговорення самої справи. Було видно, що в верхах армії йшла персональна боротьба між Омелянович-Павленком і Тютюнником на ґрунті їх впливів в армії...“ т. III, стор. 48.

...„ми довідалися, що декотрі керівники армії разом з деякими членами уряду беруть участь в політичній акції проти Петлюри, як Головного Отамана і Голови Директорії... 26. листопада в Тернополі відбулася довірочна нарада з участю Омеляновича-

Павленка, Ю. Тютюнника, Удовиченка, Загородського, Базильського, Додда та інших представників війська і членів уряду Є. Архипенка і П. Холодного... Архипенко, приїхавши в Тарнів... почав інформувати всіх, що мовляв, ситуація ясна: з Петлюрою скінчено. Армія бере в свої руки справу. Буде скликаний предпарламент з 50 осіб, а з Петлюрою хай його прихильники роблять, що хотять... Довідавшись про всі ці плани своїх противників, Петлюра пробував паралізувати цю акцію. Насамперед він поспішив затвердити проекти законів про „тимчасове Верховне управління“ і про „державну народню Раду“. Як відомо ці закони залишилися потім

конституційною основою для державного центру УНР до кінця існування його на еміграції. Особливо закон про „тимчасове верховне управління“... На підставі цього закону в 1926 році, коли Петлюра був убитий, А. Лівницький, що був тоді головою ради міністрів, вступив в виконання обов'язків Голови Директорії УНР“... т. III, стор. 68-69.

... в кінці грудня (1921 р.), коли справа з утворенням Національної Ради ще не була остаточно вирішена, до мене по дорозі з Тернополя до Тарнова заїхав Омелянович-Павленко. Із розмови з ним я побачив, що „верхи“ армії дійсно настроєні проти Петлюри...“ т. III, стор. 70.

Характеристика закордонних місій УНР

... „Причини невдачі української місії в Парижі“... В склад місії входять багато членів не компетентних, що не знають французької мови, а також дипломатичних звичаїв, без певних і означених завдань...

... Немає єдності в напрямку, її дисципліни. Кожен член місії бажає удавати великого дипломата і провадити свою персональну політику... Безглуздя членів Української Місії надокучили політичним діячам Антанті, які передусім бажають встановити лад на Сході Європи...“ (З докладної записки Ш. Дюбрея, французького дипломата-політика до уряду УНР від 25. 9. 1919 р., Я. К.) т. II, стор. 99.

... „Паризька делегація...“ для якої уряд не жалів ніяких коштів, так скандально скраховала. „Україна не є центр організованості і ладу... У-

країна — нова Мексика!“ — до таких висновків привела діяльність нашої паризької місії навіть прихильників української справи в Парижі“... т. II, стор. 102.

... Ми мали закордоном свої торговельні і навіть спеціальні військово-санітарні місії для закупу всього необхідного для нашої армії. Але позитивних наслідків від цих місій не було ніяких... т. II, стор. 119.

... Макаренко (член Директорії, Я. К.) в своєму обширному листі (з 4 березня 1920 р.)... нарікав на фінансову комісію Г. Супруна (в Берліні, Я. К.), обвинувачуючи його в марнотратстві державних грошей... Пізнішими ревізіями виявлено великі зловживання в цій комісії і марнування державних грошей“... т. II, стор. 205.

I. Мазепа наводить цитати з О. Назарука

... „Назарук в слідуючому числі „Стрільця“ (з 11. вересня 1919 р.) вмістив другу статтю під назвою „Про військових фахівців“... „Чому це, писав він тут, тьма українських гене-

ралів з царської армії не служать нам? Пригадую тільки такі відомі імена, як ген. Кордашенко, Мусяєнко, Прохорович, Рустанович, Драгомирів і інші? Де вони? Я сам скажу де: в армії Юде-

ніча й Денікіна. Чому? І на це вам дам відповідь. Вони українці і служили б нам, якби у нас були інші відносини. Які саме? Якби у нас отамани не були б підпрапорщики або люди, що й підпрапорщиками ніколи не були й навіть військової карти не уміють пересчитати. Це факти, які докажу перед кожним судом... Представте собі легковаження і погорду, яку мусить в душі відчувати до такого „начальства“ дійсний полковник, що скінчив військову академію й розуміється на своїм ділі... Це так ясно, що не бачить цього хіба чоловік, що сам займає місце, якого не повинен займати. Кожна частина, що має такого отамана, мусить спаршивіти, хоч би була найздоровіша. Бо риба від голови смердить — і помалу вся засмердиться“... т. II, стор. 74.

... „яку внутрішню політику провадив наддніпрянський уряд, коли його міністри внутрішніх справ не уміли відрізнити закона від розпорядку? І деж при таких стані можна говорити про якусь донільну внутрішню політику? Про адміністрацію? Адже наперед треба, щоб бодай верхи знали, що це таке адміністрація. А того не знав ні Петлюра, ні професор геології Швець, ні залізничний урядовець Макаренко, ні міністер внутрішніх справ Мазела, зовсім так само, як Петлюра не знав військової, як міністер закордонних справ не знав звичайно навіть одної чужої мови, як міністер праці Безпалко не мав поняття, про це, як виглядає міністерство праці...

... Закони проходили через Раду Міністрів, в якій більшість мали люди, що не то що з правом, але й зі звичайною на заході освітою мали мало спільного. А в директорії (по уступленні Андрієвського) не було правника... І все те мав бути „уряд“ великої держави!“ т. II, стор. 110-111.

Від редакції: Друкуючи витяги з праці І. Мазели „Україна в огні і бурі

революції“, вважаємо за потрібне додати слідуюче. Поза вищенаведеними фактичними уступами, які характеризують добу УНР і її провідників, автор скрізь у своїй праці намагається подібні факти прикрасити особистими міркуваннями і звеличуванням ролі і дій українських соціалістичних партій — есерів і есдеків. Через усі три томи тієї праці проводиться думка, що єдиними рятівниками України (питання тільки: **від чого?**) були есери і есдеки! Так і пише: ... „в перші роки революції ці партії виконали велику працю для освіднення політичного і національного українських мас, вони повели ці маси на боротьбу за вільну Україну“... т. III, ст. 115.

І навпаки, намагаючись очорнити період української Державности за Гетьмана П. Скоропадського, І. Мазела пише: ... „протягом семимісячного панування російської реакції на Україні за гетьмана Скоропадського московським большевикам удалося поширити свою пропаганду серед українського селянства і робітництва не тільки проти реакційної політики гетьманського уряду, але також і проти українського національного руху взагалі“... Іншими словами: що соціалістичні рятівники України, поваливши гетьманат, за короткий час самі повтікали за кордон — винен гетьман Скоропадський!

А хто допоміг большевикам поступово заволодівати Україною в жовтні, листопаді, грудні 1917 року і в січні 1918 року, коли то „рятівники“ України безоглядно тікали з України і вже на кордонах її ублагали німецького генерала, щоб той прогнав большевиків, а їх самих пустив у Київ, теж „реакційний гетьманський уряд“? Кинь би сміявся, як казав Франко, з таких писань І. Мазели! І таких „перлин“ у позитивній частині цієї праці повно.

Що ж до ролі соціалістів всіх ма-

стей в житті кожного народу, то не зайвим буде на цьому місці навести характеристику їх, яку три роки тому висловив теперішній канцлер західної Німеччини д-р К. Аденавер. Говорючи радіом до німецького народу перед виборами до німецького парламенту, він сказав: „всякі соціялісти, починаючи від самих крайніх правих і кінчаючи самими крайніми лівими там,

де приходять до влади — неминуче ведуть свій нарід до комунізму. Німці, якщо ви хочете, щоб раніш чи пізніш в нашій країні запанував большевизм — ви будете голосувати за німецьких соціал-демократів!“

Як відомо, німці правильно зрозуміли і оцінили слова К. Аденавера. Вони соціалістів до керування країною не допустили.

Резолюції

УХВАЛЕНІ НА ДРУГОМУ ДЕЛЕГАТСЬКОМУ З'ЇЗДІ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЩО ВІДБУВСЯ В ДЕТРОЙТІ 1, 2 і 3-го ВЕРЕСНЯ 1951 Р.

1. Другий З'їзд Української Гетьманської Організації Америки (УГОА) висловлює Президентові Злучених Держав Америки Високодостойному Панові Гаррі Труманові заяву лояльності і вірності Конституції Злучених Держав Америки.

2. З'їзд гаряче вітає окремими телеграмами Його Світлість Ясновельможного Пана Гетьманича ДАНИЛА, її Світлість Ясновельможну Пані Гетьманову Олександрю Скоропадську і всю Вельможну Гетьманську Родину.

3. З'їзд пересилає свій поклін-привіт Ієрархам обох Українських Церков.

4. З'їзд шле братні привіти всім Гетьманським Організаціям і тим політичним угрупованням у ЗДА і поза ними, що позитивно і прихильно ставляться до нашого Руху й ідеології.

5. З'їзд вітає всі гетьманські й усі споріднені з гетьманською ідеологією пресові органи та взиває членство УГОА до всебічної їх підтримки.

6. Зокрема, З'їзд УГОА вітає та висловлює своє признання щоденникові “Америка” в Філадельфії за мужнє відстоювання права свободи вияву думки в обороні історичної правди.

7. Виходячи з основного гасла Гетьманського Руху: Бог. Гетьман, Україна, З'їзд УГОА стоїть на непохитному становищі, що без Божої ласки і допомоги Український Нарід не збудує своєї Української Незалежної і Соборної Держави, бо лише Христова Віра та здійснювання її засад у приватному і прилюдному житті може дати всім людям достойне людині існування.

8. З'їзд стверджує повну ідеологічну однозгідність УГОА, з усім Гетьманським Рухом, що своєю метою ставить відродження Української Незалежної Соборної і Християнської Держави з традиційним Господарем Землі Української—Гетьманом Всієї України і Військ Козацьких з династії Скоропадських, що їх представником на сьогодні являється ЙОГО СВІТЛИСТЬ ГЕТЬМАНИЧ ДАНИЛО.

9. Використання сприятливого міжнароднього положення і протиріч між Сходом і Заходом для звільнення України від московського большевизму конче потрібне.

Але, одночасно з цим, З'їзд УГОА підкреслює, що першою й основною передумовою виборення Самостійної і Соборної Української Держави, крім Божої ласки і допомоги, є власні сили і збройна боротьба Українського Народу.

Тому З'їзд шле палкий привіт Воюючій Україні та її уосібленню — героїчній Українській Повстанчій Армії. В глибокій пошані З'їзд клонить голови перед Могилами Братів, що лягли в боротьбі за волю України.

10. У зв'язку з активізацією російської еміграції під проводом предтечі большевизму Александра Керенського, що нею намагається ця еміграція зберегти "єдину-неділиму" Росію, тільки під іншою вивіскою, й у зв'язку з тим, що до цієї акції втягнено, на жаль, деякі американські кола, З'їзд висловлює непохитне переконання, що допомога цій акції є глибокою і засадничою помилкою, яка може трагічно закінчитись і для самого Заходу з ЗДАмерики включно.

Тільки безумовна ліквідація російського імперіялізму у всіх його видах та створення натомість незалежних держав: Української, Білоруської, Кавказьких Народів та інших, може довести до дійсного і тривалого миру в світі. Московський же нарід у своїх етнографічних межах, має як і інші народи однакове право бути вільним у своїй Московській Державі, але без імперіялістичних намагань реставрувати Росію на немосковських етнографічно територіях.

11. З'їзд стверджує, що розчленування російської тюрми народів на незалежні національні держави лежить не тільки в інтересі поневолених червоною Москвою народів, але також у життєвому інтересі Заходу з ЗДАмерики включно.

12. З'їзд з задоволенням стверджує, що переконання в тому, що Росія побудована на імперіялістичному загарбництві та що для побудови тривалого і справедливого миру в світі необ-

хідне її розчленування на національні незалежні держави, знаходить щораз глибше і ширше розуміння також і серед визначних представників американського офіційного і неофіційного політичного світу. Одначе багато треба ще зусиль з боку компетентних кіл еміграції поневолених народів, щоб цей погляд став панівний і рішальний серед тих, що керують політикою вільного Заходу.

13. Тому З'їзд УГОА повністю схвалює тісну співпрацю представників поневолених червоною Москвою народів, яка найкраще досі проявляє себе в організації Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН), цеб то в спільному фронті поневолених народів проти російського імперіялізму всіх видів.

14. З'їзд визнає, що одинокою політичною репрезентацією американських українців на сьогоднішній день є Український Конгресовий Комітет Америки та закликає членство УГОА до дальшої активної підтримки УККА в тому переконанні, що він і на майбутнє буде чинником рівноваги в укладі політичних сил серед української спільноти в ЗДА та далі доцільно і з усіх сил допомагатиме в межах своїх спроможностей і законів ЗДА Українській визвольній Справі.

15. З'їзд УГОА стверджує рішуче й однозгідно, що членство УГОА і широкі кола української громадськості в ЗДА втратили віру в можливість перебудови нинішньої Української Національної Ради та її Виконного Органу на здоровій і сприйнятливій усім творчим українським силам базі. Тому вважає, що всяка матеріальна і моральна підтримка УНРаді та її В.О. в теперішньому їхньому виді є не тільки недоцільна, але й у високій мірі шкідлива для української визвольної Справи.

16. Відношення УГОА до інших політичних середовищ на терені ЗДА й деінде є і буде залежне від постави і відношення цих же середовищ до УГОА.

Детройт, 2 вересня Р.Б. 1951.

ЗА ПРЕЗИДИНУ З'ІЗДУ УГОА:

Инж. П. Запорожець (в.р.) Инж. М. Гаврилів-Буяр (в.р.)
Предсідник Секретар

ПРЕСОВИЙ ФОНД В-ВА „ДЕРЖАВНИЦЬКА ДУМКА“

На весілі Е. Головчака і Н. Чемної на українську пресу внесли:

М. Чемний — 5 дол.; М. Головчак — 5 дол.; Р. Фюстис — 2 дол.

По 1 доларові: О. Шепрак, В. Яворський, І. Кривіцький, Смик, М. Первак, Д. Туран, О. Дзавала, А. Олійник, М. Мозола, Е. Заблоцький, Ю. Гордій, І. Кушнір, молода пара Е. і Н. Головчаки, Г. Островський, С. Гава, Н. Нагорняк, С. Гогра, М. Гава, Н. Шлемкевич, П. Запорожець, Е. Драгинка, Н. Небоженко, П. Демян, В. Довгань, Р. Семків, Ю. Цебринський, А. Деркач, М. Кушнір, М. Муляр, В. Ладика, Т. Ломака, С. Бугай, М. Федюк, Н. Бубіль, В. Дужий, П. Додик, І. Кузич, Н. Генік, Й. Ганиш, Е. Ганиш, І. Івасюк, Б. Вовк.

По 0.50 центів: С. Бернадін.

На Академії пам'яті кн. Ольги в 11-ому відділі УОГА в Дітроїті при активній участі п. Анастасії Біловус й побр. Н. Небоженка зібрано 21 дол.

Гетьманська Організація Гамільтону в Канаді через побр. П. Багрія збрала 15 дол.

Поодинокі внески на пресовий фонд в доларах:

Н. Стусс — 2, В. Мохорук — 1.50, А. Петренко — 1, М. Абдула — 1, Дармиц — 1, Ст. Геба — 1, А. П-ко — 0.50, Д. Чабан — 0.50.

Жертводавцям щира і сердечна подяка

Видавництво: „Державницька Думка“

КНИГИ І ЖУРНАЛИ, НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ

The Eastern Quarterly, No. 4, October 1951, London—Paris.

Наша Культура, науково-популярний місячник української культури, ч. 1, 1951 р., Вінніпег.

Вісник ООЧСУ, ч. 3, липень-вересень 1951, Нью Йорк.

Б. Кравців: Зимозелень, сонети й олександрини, Філадельфія, 1951.

Овід, український ілюстрований часопис, чч. 9, 10, 1951, В-во М. Денисюка, Буенос Айрес.

Самостійна Україна, орган державницької думки, листопад, 1951, ч. II, Чикаго-Ст. Пол.

Фенікс, журнал молодих, зош. 2, 1951, Мюнхен-Фрібург.

СПРАВЛЕННЯ ВАЖНІШИХ НЕДОГЛЯДІВ У Ч. 3 „Д. Д.“:

1. На стор. 48, прим. 8 надруковано: Кричевський Федір Григорович, а треба Кричевський Василь Григорович.
2. На тій самій стор., прим. 10 надруковано: Павлуцький Григорій Григорович (1871-1924), а треба: Павлуцький Григорій Григорович (1861-1924).
3. На стор. 50, 7-ий рядок згори надруковано: М. Л. Біляшевський, а треба М. Ф. Біляшевський.
4. На тій же стор., примітка 22, надруковано: Модзалевський Вадим Львович (1849-1920), а треба: Модзалевський Вадим Львович (1882-1920).
5. На стор. 51 дата випису з щоденника Пилипа Орлика про І. Скоропадського відноситься до 1723 року.

